

Kulturhistorisk inventering

GRYCKSBO KYRKOÅRD

Stora kopparbergs socken, Falu kommun

Dalarnas län

Antikvarisk rapport 2023:16

Kulturhistorisk inventering

GRYCKSBO KYRKOÅRD

Stora Kopparbergs socken, Falu kommun
Dalarnas län

Antikvarisk rapport 2023:16

Datum: 2023-10-31

Författare

Linnea Skog

Fotografier: Om inget annat anges: Linnea Skog, Dalarnas museum.
Om inget annat anges härstammar rapportens kartor från Lantmäteriets tjänster *Historiska kartor* samt *Kartor, flygbilder och ortnamn*. Kartorna används i rapporten under Dalarnas museums avtalsnummer: ©Lantmäteriet I2014/00618. Gravkartorna över Grycksbo kyrkogård kommer ifrån Svenska kyrkan i Falun.

© Dalarnas museum 2023

INNEHÅLL

Inledning

Bakgrund	7
Rapportens upplägg	7
Kulturhistorisk värdering av gravvårdar	8
Lagskydd	11

Övergripande miljöbeskrivning 12

Läge och administration	12
Kyrkogården och dess direkta närmiljö	12

Kulturhistorisk kontext 19

Lokal historia i korthet	19
Kyrkogårdshistorik	29

Karaktär och värde 51

Värdefulla element och fysiska strukturer	51
Den äldsta kyrkogården	54
Enskilda gravplatser från 1920-talet	58
Urngravsområde från 1944	62
Kyrkogårdens allmänna varv	66
Omläggningen från 1961	70
Kyrkogårdens yngsta område	74

Källor 78

Bilagor

Bilaga - Gravvårdsblanketter	
------------------------------	--

INLEDNING

Bakgrund

Våra kyrkogårdar bär berättelser om bygdens historia. De utgör intagande landskap och har betydande naturvärden. Kyrkogårdarna är fridfulla mötesplatser för både anhöriga till gravsatta som för människor i bygden, och för tillfälliga besökare. Alla kyrkogårdar har något att berätta.

Bruket av kist- och urngravar med tillhörande gravvård minskar idag. I allt högre takt återlämnas och avlägsnas gravvårdar, vilket lämnar luckor i gravrader och riskerar att utarma kyrkogårdsmiljöer.

Dalarnas museum har på uppdrag av Svenska kyrkan i Falun genomfört en kulturhistorisk inventering av Grycksbo kyrkogård. Inventeringen utfördes i juni 2022 av Linnea Skog och Hedvig Mol, analys och rapport med värderingar under hösten 2023 av Linnea Skog. Karin Elofsson var beställarens representant.

Syfte och användningsområden

Syftet med inventeringen är att undersöka om och på vilket sätt Grycksbo kyrkogård, dess gravområden och gravvårdar är kulturhistoriskt värdefulla. Denna rapport med bilagor redovisar kulturhistoriskt värdefulla områden och komponenter på kyrkogården liksom gravvårdar med högt eller mycket högt kulturhistoriskt värde.

Resultatet omfattar emellertid inte något urval i fråga om vilka gravvårdar som omedelbart kan avlägsnas eller bör bevaras. Länsstyrelsen är beslutsfattande myndighet i fråga om kyrkogårdarna. Denna rapport utgör ett kunskapsunderlag vid handläggning av ärenden kopplade till kyrkogården och dess gravvårdar. I en framtida vård- och underhållsplan för kyrkogården preciseras lämplig hantering av kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar, vilket underlättar handläggning och det fortlöpande arbetet med kyrkogårdens förvaltning och utveckling.

Metod och omfattning

Kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar bygger på flera olika former av kunskapsinhämtning, bland annat från kyrkoarkiv, litteratur och en referensgrupp bestående av lokalhistoriskt kunniga personer. De kulturhistoriska värderingarna utgår från dokumenten: *Centrala gravvårdskommitténs Handbok*

för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar, Länsstyrelsen Dalarnas Riktlinjer för kyrkogårdsinventering samt Plattform Kulturhistorisk värdering och urval.

Kulturhistorisk värdering av gravvårdar

En gravvård är från början ett minnesmärke över en människa som gått bort och därför mest betydelsefull för de närmast sörjande. Med tiden blir gravvårdarna mångfaldigt betydelsefulla för flera människor. De blir monument och minnesmärken över hela generationer, samhällen och traditioner. Kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar utgör fysiska och konkreta spår av betydelsefulla personer eller av historiska skeenden i en socken, ett landskap eller i nationell kontext. Dalarnas museum tillgodoser både lokalhistoriska förutsättningar och allmänna ideal vid kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar. Gravvårdarna på kyrkogården bedöms var och en för sig, men också som delar i ett historiskt sammanhang och i en större topografisk kontext.

Gravvårdar värderas utifrån tio olika bedömningsgrunder:

- Värdefull områdeskaraktär
- Gårdsnamn
- Inskription
- Lokal historia
- Material och hantverk
- Ovanlig
- Personhistoria
- Särskild kvalitet
- Tidig gravvård (före 1925)
- Titel

Värdefull områdeskaraktär

Enskilda gravvårdar samverkar tillsammans med andra gravvårdar, kvartersindelning, gångar och vegetation till olika områdeskaraktärer på kyrkogården. Gravvårdarnas skala, form, material och placering skapar exempelvis silhuetter, linjer, rum och stilar på kyrkogården. Områdeskaraktärer är präglade av olika historiska sammanhang, exempelvis lång kontinuitet av gravsättning eller arkitektonisk planläggning och gestaltning.

Gårdsnamn

Gårdsnamn är ett arv från bondesamhällets tid. Genom bruket av gårdsnamn gick det att sammankoppla individer med både mark och släktskap. När man flyttade mellan gårdar tog man vanligen det gårdsnamn som hörde samman med gården dit man flyttade. Vissa gårdsnamn säger något om gårdens läge så som "Backens". Andra har bildats utifrån gårdens näringar – exempelvis

"Snickar". Under 1900-talets första hälft kom en rad förordningar gällande personnamn och 1963 infördes en ny namnlag, vilket bidragit till ett allmänt minskat användande av gårdsnamn. Trots detta är gårdsnamnstraditionen, i vissa bygder, fortfarande levande och en viktig byggsten i sociala identiteter. Bruket av gårdsnamn på gravvårdar i Dalarna är frekvent förekommande, vilket är anmärkningsvärt ur ett nationellt perspektiv.

Inskription

Inskriptioner på gravvårdar kan berätta något personligt om den avlidnes liv eller om vilka som rest gravvården. Inskriptioner kan också ha utarbetad stil eller vara bearbetade i infällda material. Gravvårdar med anonyma inskriptioner som "MOR" och "FAR" finns, nästan uteslutande, i de allmänna varven och representerar det lägre samhällsskiktet som sällan representeras i skriven historia.

Lokal historia

Gravvårdar kan relatera till platsens kulturhistoriska sammanhang. Exempelvis genom olika spår av platsens hantverkstraditioner. På vissa håll har gravvårdar av lokala typer tillverkats, ofta kopplat till ett lokalt tillgängligt material.

Gravvårdar som relaterar till specifika händelser som drabbat socknen, så som större dödsolyckor med flera döda eller epidemier som släckt många liv är likt kollektiva minnesmärken.

Gravvårdar med titlar som kan kopplas till lokalt betydelsefulla näringar bär på ett tydligt sätt upp lokal historia, se även titlar längre ner.

Material och hantverk

Bruket av träkors och gravbrädor har lång historia. Trä var det allra vanligaste materialet i gravvårdar fram till och med 1800-talet. Mer beständiga material som sten och järn var kostsamt och få förunnat. I och med 1900-talets allmänt ökade välbstånd blev gravvårdar av sten dominerande och användningen av trä i gravvårdar reducerades till de allmänna varven. Gravvårdar av trä speglar ett äldre gravskick. Detta gäller även nya gravvårdar av trä som uppförts i tradition. Gravvårdar och omgärdningar av smidesjärn eller gjutjärn speglar lokal råvarutillgång, hantverkstradition och tidig industrihistoria. Gravvårdar av järn är ofta, till skillnad från gravvårdar av trä, av hög ålder.

I Dalarna finns en rad lokala stensorter som har använts i gravvårdar. Exempelvis porfyr och garbergsgranit från Älvdalen, kalksten från Rättvik och Boda, sandsten från Orsa, lokala graniter som grå Igelbergsgranit och blå granit från Leksand, röd granit från Sollerön och svart granit från Mockfjärd. De har använts nära respektive utvinningsplats och med viss spridning i övriga Dalarna.

Lokala material och lokalt hantverk i gravvårdar kan bidra till ökad förståelse för traktens eller närområdets råvarutillgångar, hantverkstraditioner, näringsgrenar eller särskilda gravvårdstillverkarens uppfinningsrikedom. Dessa gravvårdar hjälper oss placera kyrkogården i ett lokalt sammanhang. De kan berätta om kända eller okända utövare och inte minst om materialet och hantverket i sig.

Mönsterkrattade sand- eller grusgravar var mycket vanliga från 1800-talets senare del och ett stycke in på 1900-talet. De är ofta bevarade med huggna kantstenar på fyra sidor, ibland även med omgärdningar. På vissa kyrkogårdar där sand- och grusgravar är vanligt har stenramar aldrig använts.

Ovanlig

Utifrån den kunskap som Dalarnas museum idag har om gravvårdar är det möjligt att bedöma vad som är en ovanlig gravvård i ett visst geografiskt område, men svårt att bedöma detta i ett nationellt perspektiv eftersom det saknas översikter idag.

Personhistoria

Personhistoriskt värdefulla gravvårdar utgör viloplats för personer som tillhör det kollektiva minnet eller historieskrivningen. Det kan röra sig om personer som genom sin livsgärning kan illustrera ett för socknen typiskt kulturhistoriskt sammanhang, till exempel en hårkulla från Vämhus, en bergsman från Söderbärke eller en småbrukare från Leksand. Även by- och stadsoriginal, sport- eller kulturutövare, lokalt eller nationellt kända. Det är viktigt att inte glömma bort kvinnor, barn eller andra personer och grupper som hittills varit mindre synliga i historieskrivningen.

Särskild kvalitet

Gravvårdar med omsorgsfull utformning och bearbetning kan ha starka konstnärliga uttryck och hantverksmässiga kvaliteter. Upphovsmannen kan vara en konstnär eller hantverkare av lokal eller nationell betydelse. Det kan röra sig om gravvårdar av exklusiva material, med påkostade arbeten, bildkonstmotiv, karaktäristiska typsnitt eller ornament såväl som förhållandevis enkla gravvårdar formgivna utifrån en estetisk grundtanke där form, material, bearbetning och typsnitt samverkar till en sammanhållen helhet.

Tidig gravvård

De flesta av Dalarnas kyrkogårdar är månghundraåriga, men gravvårdsbestånden är sällan av samma höga ålder eftersom omläggningar med borttagande av äldre gravvårdar varit mycket vanliga kring sekelskiftet 1900. Enstaka kyrkogårdar har undgått senare omläggningar. Vad som bedöms vara en tidig

gravvård står i relation till tiden för kyrkogårdens anläggande och till tiden för omfattande förändringar. Tidiga gravvårdar bidrar till att utläsa viktiga årsringar i kyrkogårdens tidiga historia. På Grycksbo kyrkogård är gravvårdar från tiden fram till 1925 bedömda som tidiga.

Titel

Gravvårdar med titlar berättar om socknens näringsfång, yrken och samhällsstruktur. Vanligt förekommande titlar speglar ofta lokal näringshistoria, exempelvis smed vid ett bruk eller lokförare i ett stationssamhälle. Vissa allmänt förekommande titlar, berättar om yrken som varit vanliga men som inte längre utövas i vår tid. Genom att sätta samman titlar med andra parametrar så som gravvårdars material ges inblick i vilka levnadsvillkor som varit rådande inom olika yrkesgrupper på platsen historiskt.

Lagskydd

Kulturmiljölagen skyddar helheten på en kyrkogård. I vården av en kyrkogård ska dess betydelse som en del av kulturmiljön beaktas. Kyrkogården som helhet ska vårdas och underhållas så att dess kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas. Skyddet av kyrkogårdar omfattar tillståndsplikt för rivning eller väsentlig ändring av en så kallad fast anordning.

Enligt Riksantikvarieämbetet bör återlämnade gravvårdar räknas som fast anordning och skyddas därmed av tillståndsplikten enligt kulturmiljölagen. Är gravvårdarna belägna på ursprunglig plats ska de inte föras upp på inventarieförteckningen. Återlämnade gravvårdar som inte står kvar på ursprungliga plats, exempelvis lösa järnhällar, ska emellertid föras upp på inventarieförteckningen.

I begravningslagen står det att återlämnade gravanordningar med kulturhistoriskt värde om möjligt ska lämnas kvar på kyrkogården. Det innebär indirekt att gravstenarna övergår till att bli fast anordning på kyrkogård och skyddade enligt lag.

Dalarnas museum har som uppgift att bedöma gravstenarnas kulturhistoriska värde. Riksantikvarieämbetet är mycket tydlig i sin vägledning om att förhandsbeslut i form av utpekande eller gallring baserat på ett konsultdokument inte är möjligt. I vilken mån en gravvård besitter sådana värden att den måste sparas kan enbart beslutas av Länsstyrelsen.

MILJÖBESKRIVNING

Läge och administration

Grycksbo är en tätort i Falu kommun, belägen mellan Falun och Rättvik. Till Falun är det cirka 14 kilometer och till Rättvik är det cirka 36 kilometer. Kyrka och kyrkogård är en del av Falu pastorat, Falu-Nedersiljans kontrakt, i Västerås stift. Området ligger inom Stora Kopparbergs socken. Kyrkogården är placerad intill Stallviken i sjön Grycken.

Kyrkogården och dess direkta närmiljö

Grycksbo kyrkogård ligger på norra sidan om sjön Grycken, intill Stallgårdsviken, avskild från själva kyrkan. Samhället ligger i direkt anslutning på andra sidan järnvägen, från kyrkogården sett. Grycksbo kyrka ligger 550 meter nordväst om kyrkogården och uppfördes som kyrka och samlings- och föreläsningssal vilket förklarar den kvadratiske planlösningen och de ovanliga läktararrangemangen. Precis norr om kyrkogården ligger en klunga med flerkamiljshus avsedda för pappersbrukets personal, uppförda kring sekelskiftet 1800-1900.

Omgärdning och ingångar

Kyrkogårdens huvudingång ligger intill parkeringen på norra sidan och flan-

keras av två vitputsade pelare av tegel med tälttak av plåt med klot i toppen. Längs med Kyrkbyvägen förekommer fritt växande vegetation på en vall som avgränsar kyrkogården från vägen. På norra sidan mot järnvägen och ner mot sjön växer häckar av oxbär.

Kyrkogårdens huvudentré flankeras av två vitputsade tegelstolpar med tälttak.

Gångnät

Gångnätet är i stort rätvinkligt och gick som ett kors över de äldsta delarna av kyrkogården. Senare tillkomna gångvägar har en mjukare form, anpassad till kyrkogårdens geografiska utbredning. Gångvägarna inom det gamla området är asfalterade medan gångvägarna inom det nyare området är grusade. Inom den gamla delen finns också två mindre områden som är försedda med plattor i Älvdalskvartsit.

Växtlighet

Den gröna strukturen skiljer sig åt mellan kyrkogårdens gamla del mot i den nya delen. Inom den gamla delen är den gröna strukturen mer strikt med raka rygghäckar och alléer. Ytorna är grästäckta. Där gångvägarna möts och utmed den nord-sydliga gångvägen står en allé av lindar av varierande ålder. Häckarna utgörs av oxbär, vit spirea, ölandstok, måbär och rosenspirea. Inom kyrkogårdens nyare del är den gröna gestaltningen mer fri till sin utformning. Ytorna är grästäckta och den naturligt friväxande växtligheten har fått styra. Träden utgörs av björk, rönn och gran. Intill bisättningshuset finns flera stora

Ekonomibyggnad med tillhörande personalutrymmen, placerad mitt på kyrkogården.

planteringar med vildvin, rosenspirea och schersmin. Grupper med buskar finns utplacerade över området.

Skötselstationer och belysning

Grycksbo kyrkogård har sex skötselstationer, tre inom den gamla delen och tre inom den nya delen. Utformningen är mycket enkel och enbart funktionell med rödmålad omgärdning med spjälor. Fristående belysningsstolpar finns utplacerade fritt på kyrkogården. De är svartmålade med vit topp och är 21 till antalet.

Minneslund/Askgravplats

Minneslunden/askgravplatserna ligger inom kyrkogårdens västra del och utgörs av en grästäckt yta med friliggande pentagoner med planteringar i dess mitt. Befintliga naturstenar är försedda med ställningar för blomvaser. Namnplaketter i metall är placerade runtomkring på pentagonerna. En grusad gång löper i områdets utkant och gångstenar är utlagda inom området. Den senast tillkomna askgravlunden ligger i områdets nordvästra del och utgörs av rektangulära kvarter med perennplanteringar i mitten. Namnstenarna är av återanvänt stenmaterial, gravstenssocklar, från pastoratets andra kyrkogårdar.

Från huvudingången leder gångvägen ner genom kyrkogårdens äldsta område, med lindalléer på båda sidorna. Skötselstation med rött spjälstaket i förgrunden.

Ekonomibyggnader

En ekonomibyggnad med tillhörande personalutrymmen ligger mitt emellan den gamla och nya delen av Grycksbo kyrkogård. Byggnaden har två sammanbyggda byggnadskroppar. Dessa är rödmålade och har sadeltak belagt med taktegel. Bisättningshuset används som förråd.

Den senast tillkomna askgravplatsen har perennplanteringar inom upphöjda växtbäddar.

Kyrkogårdens lutning tas upp genom flera etage. Här och var finns trappor utplacerade för att smidigt kunna ta sig mellan nivåerna. Bilden föreställer kyrkogårdens bevarade område för allmängravar.

Flygbild över fabriksområdet i Grycksbo. Herrgårdsbyggnaden syns närmast i bild. Foto: Dalarnas museums bildarkiv.

KULTURHISTORISK KONTEXT

Varje kyrkogård är mer eller mindre präglad av sin plats och av strömningar i tiden, exempelvis av områdets naturtillgångar, traditioner och näringar liksom av idéer om begravningsskick och stilmässiga ideal. Följande kapitel redogör för lokal historia, det vill säga förutsättningarna för kyrkogårdens tillkomst och framväxt.

Tiden innan pappersbruket anläggs

Trakten kring Grycksbo har en lång industriell historia. Den direkta orsaken till ortens uppkomst var grundandet av ett finpappersbruk år 1740, men dessförinnan fanns betydande kopparhantering i området. Ordet gryck betyder dialektalt sten eller stenig sjö och Grycksbo kan därför tolkas som en stenig plats att bo på. Första gången Grycksbo omnämndes i text är 1382 där en hytta i Grykkisboda omtalades. Långt innan pappersbruket anlades låg en rad med kopparhyttor längs med Västeråns dalgång, vilka förädlade malm både från Falu koppargruva och från mindre gruvor i området. Kopparproduktionen kom i gång i större skala under 1620-talet och i slutet av seklet fanns det över 20 hyttor i dalgången. Grycksbos viktigaste naturtillgångar var skogen och vattenkraften.

Pappersbruket anläggs

Pappersbruket grundades 1740 då Johan Munktell fick konungens tillåtelse att anlägga ett pappersbruk. Tillverkningen startade året efter och hanteringen skedde enbart för hand. Den första pappersmaskinen uppfördes 1836. Pappersindustrin kom att ta över när hyttedriften förlorade i betydelse. År 1887 bytte företaget namn till J.H. Munktells Pappersfabrik AB. År 1752 fick familjen Munktell privilegiet av kommerskollektivet att också starta textilfabrik. Fabriken skulle tillverka grovt ylleyg, så kallad fris. Fristillverkningen i landet kunde inte svara upp till behovet och i Falun var efterfrågan stor. De första fabrikslokalerna låg i Falun men flyttades till Grycksbo efter stadsbranden 1761. Verksamheten fortsatte dock att vara uppdelad på två orter ända fram till sekelskiftet 1800. Klädesfabrikens huvudbyggnad i Grycksbo uppfördes 1799 och byggdes om till bostadshus i början av 1900-talet. Idag fungerar byggnaden som hembygdsgård, sedan 1996.

Förbindelser

Transporterna till och från bruket hade under lång tid förorsakat stora besvär och kostnader. En vinterväg fanns men ingen körbar sommarväg. Först 1820 drogs en väg väster om Grycken. Vägen kom att kallas "Gamla fruns väg" och ansågs av familjen Munktell som deras privata väg. Den skulle bara användas för transporter till och från bruket och obehöriga tvingades köra en lång omväg över Bergsgården eller betala vägavgift. På initiativ av bland andra lands-

Stationshuset i Grycksbo fotograferat omkring 1900. Byggnaden revs 1939 och ersattes med en nytt 1940-41. Foto: Dalarnas museums bildarkiv.

Stora fabriken för tillverkning av ylletyg från 1700-talet. Byggnaden har också fungerat som arbetarbostad, läsesalong och arkiv. Foto: Dalarnas museums bildarkiv.

hövdingen i Kopparbergs län, Curry Treffenberg, undersöktes 1885 möjligheten med en ny järnvägslinje mellan Falun och Rättvik. Undersökningen visade att järnvägen skulle kosta 1 700 000 kronor och trafiken beräknades att ge ett årligt överskott om 60 000 kronor. Falun-Siljans Järnvägsaktiebolag konstituerades i december 1885 och koncession söktes för en järnvägslinje Falun-Rättvik vilket beviljades 1886. Tillstånd för dragning till Mora beviljades 1887 och till Orsa 1889. Byggnadsarbetet för första sträckan påbörjades 1887 och hela sträckan öppnades 1892. Familjen Munktelldrog till järnvägsbyggets finansiering och köpte aktier i det nystartade bolaget. I och med järnvägen fick också vägfrågan en lösning då en ny väg anlades parallellt med järnvägen.

Sociala villkor

Fabriken var arbetarnas hela liv. Det vanligaste var att man började som 6–7-åring och blev kvar livet ut. Grycksbo pappersbruk hade gott rykte och om ägarfamiljen Munktelldades det att de aldrig agade sina arbetare. Den som en gång fått anställning stannade till döddagar och deras släkter stannade kvar i flera led. Det uppstod sålunda pappersarbetarsläkter som bevarade yrkesstolthet och traditionerna inom yrket. Antalet anställda vid bruket år 1909 var 371 arbetare och 30 tjänstemän. Det hade skett en ökning på närmare 100 personer sedan sekelskiftet. Enligt en sammanräkning av församlingsboken fanns det 1910 vid Grycksbo bruk och omgivande byarna Tansbo, Bengtsarvet, Lustebo runt 1 000 innevånare.

När pappersbruket påbörjade sin verksamhet var begreppet ”sociala frågor” knappt formulerat. Inställningen var dock att bruket hade ansvar för sina arbetare. Bostadsförhållandena var, trots ekonomiska svårigheter, med i planeringen från början och boende för anställda gratis. Till boendet hörde också möjlighet till en liten odlingslott och möjlighet till att hålla djur. Bruket hade också en pensionsfond och arbetarna hade rätt till del av företagets vinst. Arbetstiden sträckte sig från 6–18, både för dag- och nattskift. Frukoststräcka hölls mellan 8–8,45 och middagsrast mellan 1–2. Alla mindre förseelser straffades med böter från 25 öre till 1 krona. Svårare förseelser med tillfällig förlust av lönen. Böter och innehållna löner gick till den gemensamma sjukkassan och kunde därmed komma de som behövde till gagn.

För förmän och arbetare uppfördes tidigt några mindre bostäder vid bruket. Klädesarbetarna fick ett eget hus intill textilfabriken. I enlighet med tidens ideal uppfördes ett par ordentliga lägenhetskaser under 1800-talets andra halva. I de större husen kunde hela tio familjer inrymmas. De stora kasererna ersattes ganska snart av mindre hustyper, med plats för fyra familjer, som så småningom ersattes av två- och enfamiljshus. För yngre ogifta manliga arbetare uppfördes 1918 Ungkarlshotellet med 30 fullt möblerade enkelrum med rinnande vatten i varje. I anslutning till ”hotellet” låg också en matservering. Bostadsbyggandet fortsatte fram till omkring 1930-talet då bruket hade omkring tusen rum.

Fackföreningen bildas

Grycksbo pappersbruk hörde till det tiotal pappersbruk som 1907 inom Svenska arbetsgivareföreningens ram bildade en särskild sammanslutning, Sveriges Pappersbruksförbund. Under 1906 påbörjades i den socialdemokratiska ungdomsklubben överläggningar som ledde till att en fackförening bildades 1907. Arthur Söderberg valdes till klubbens första ordförande. Efterorstrejken 1909 blev han avskedad från sin tjänst vid bruket och emigrerade till USA där han stannade i sju år. Arthur gick bort 1961 och ligger begravd på plats 242 på Grycksbo kyrkogård. Han var inte ensam om att få avsked, 16 personer avskedades från sina tjänster efter strejken. Orstrejken 1909 medförde att fackföreningen fick minskat medlemsunderlag under ett par år men omkring 1918 började den åter växa. Bolaget upplät 1922 en tomt och ett byggnadslån till ett folketshus. Förhållandet mellan företagsledningen och fackföreningen var förhållandevis god. År 1913 ersattes rätt till vinsten med en löneökning om 8 %.

År 1908 startade Grycksbo idrottsklubb sin verksamhet och fick ett startbidrag av bruksledningen. I början var det brukssporten bandy som gällde men även fotboll var populärt. 1916 uppläts ett område till idrottsplan som genom samverkan mellan bolaget och föreningen så småningom utvidgades och fick namnet "Tansvallen". År 1963 spelade Grycksbo sin första allsvenska bandymatch på hemmaplan. Brukets sista disponent, Fredrik Nisser, kom alltid på idrottsklubbens bandymatcher. Bruksledningens intresse för idrottsklubben kanske inte bara bestod i omsorg om sina arbetare utan också att idrotten sågs lite som en motpol till den framväxande arbetarrörelsen i början av 1900-talet. Förutom bandy och fotboll höll föreningen på med orientering och längdskidåkning.

Sjukkassa och sjuksköterska

Grycksbo sjuk- och begravningskassa startade 1891. Syftet var att hjälpa människor vid sjukdom, olycksfall, begravningsbidrag och senare även hjälp till nyblivna mödrar, så kallad moderskapshjälp. Kassan gick under namnet Grycksbo Arbetares sjukkassa fram till 1910. Flest antal medlemmar hade kassan under 1952. Medlemmarna i kassan agerade sjukbesökare åt varandra och gjorde hembesök efter information om sjukdom. Kassans första ordförande hette Erik Gustaf Friberg. Han ligger begravd på plats 115 på Grycksbo kyrkogård.

Sedan slutet av 1880-talet hade Agnes Waernmark fungerat som alltiallo på brukskontoret. Hon tjänstgjorde bland annat som bolagets sjuksköterska vilket inte räckte till i längden. Först 1912 anställdes en särskild brukssköterska som arbetade på en liten klinik inom bruksområdet där hon skötte sår- och värmebehandlingar. För svårare sjukdomsfall fördes patienterna i bolagets ambulans till sjukhuset i Falun. Bolaget hade även ett eget sommarsanatorium

Café Folkan vid järnvägsstationen i Grycksbo drevs av folketshusföreningen. Cafét var kvar till andra halvan av 1950-talet innan byggnaden blev pressbyrå och frisering. Foto: Dalarnas museums bildsamling.

Tansvallen invigdes 1934. Området avsattes redan 1916 till idrottsplats men det tog några år innan anläggningen var komplett. Foto: Dalarnas museums bildsamling.

för tuberkulospatienter som var i bruk fram till 1935.

År 1920 skedde en allvarlig olycka på bruket då en lutbehållare exploderade i apparatuset. Åtta arbetare dog. Sju av dem var anställda vid bruket, den åttonde var en montör från Stockholm. Disponent Henrik Munktell tog det inträffade hårt och det var vida ansett efteråt att olyckan var en bidragande orsak till att han avled kort efter att olyckan inträffade. Bolaget stod för alla begravningskostnader och efterlämnade familjer fick ekonomiskt stöd av begravningskassan. Vägen in på kyrkogården var täckt av granris och Grycksbo gick man ur huse för att följa de döda på färden mellan kyrka och kyrkogård. Graven placerades i kyrkogårdens sydöstra hörn, precis i hörnet under träden i den trädkrans som löpte omkring kyrkogården vid den här tiden.

Papper av cellulosa

Under 1800-talets sista decennium beslutades om att ersätta lumppapperstillverkningen med papper av cellulosa. En modern massafabrik skulle på sikt komma att ersätta det äldre lumppappret. Avfallet från sågverken kunde användas för vad som för tiden kallades kraftpapper. Grycksbo pappersbruk och Kopparbergs och Hofors Sägverksaktiebolag, beläget i Korsnäs, ingick också samarbete vid denna tid. Arbetet med den nya fabriken leddes av tyska ingenjörer, först C. Eichhorn och efter 1897 Emil Krug. Han hade genomgått handelsskola och teknisk aftonskola i Leipzig och därefter haft anställning vid tyska pappersfabriker. År 1895 kom han till Grycksbo och stannade på företaget fram till sin död 1931. Han ligger begravd på plats 37–38 på Grycksbo kyrkogård.

Grycksbo kyrka

Grycksbo kyrka uppfördes 1905–08 på bekostnad av Grycksbo pappersbruk. Medel hade satts undan sedan 1902 och byggnaden fungerade ursprungligen även som samlings- och föreläsningssal. Vägen in till moderkyrkan i Falun var lång och funderingar på en egen gudstjänstlokal fanns redan under 1800-talet. Augusta Munktell upplät ett rum i en av herrgårdens flyglar för ändamålet men den lösningen blev kortvarig och omfattade främst människorna på herrgården. Under en period hölls också gudstjänst i missionshuset. Bruket beviljade 1903 ett bidrag till avlönandet av en präst och 1905 invigdes kyrkogården. Kyrkan ritades av arkitekt David Janson. Formellt kvarstod pappersbruket som ägare till kyrkan fram till 24 augusti 1952. Det skedde i samband med en återinvigning efter att kyrkan genomgått en restaurering. År 1995 blev församlingen självständig inom Falu pastorat.

Självhushållning

Avståndet till andra orter och bristen på vägar krävde också självhushållning i så hög grad som möjligt. Pappersbruket bedrev ett omfattande jordbruk från

Apparathuset låg i ruiner efter explosionen 28 februari 1920. Foto: Dalarnas museums bildsamling.

Arbetarbostäder i Kyrkbyn 1906. Kyrkan håller på att uppföras och är inklädd med byggnadsställningar. Foto: Dalarnas museums bildsamling.

Brukets växthus, byggt 1900. Det drevs i brukets regi fram till 1935 för att sedan utarrenderas. Handelssträdgården är sedan 1979 i privat ägo. Foto: Dalarnas museums bildsamling.

starten vid 1700-talets mitt fram till 1950-talet. Livsmedel exporterades till Falun. Det fanns också egen smedja och egen mekanisk verkstad. Bruket anlade tidigt en stor trädgård med grödor som skulle försörja det lilla brukssamhället. I trädgården odlades köksväxter, jordgubbar m.m. för avsalu. Där växte också omkring 300 bärbuskar och ett hundratal äppelträd. Ett växthus uppfördes någon gång under 1800-talet för att ersättas av ett nytt under 1890-talet som relativt snart ersattes av ett i betong. Trädgården finns fortfarande kvar och drivs privat som Grycksbo handelsträdgård. Bruket höll också med en bod där man kunde köpa det mesta till av bruket fastställda priser som kunde vara högre än priserna inne i Falun. Mjölk hämtades vid ladugården efter dagskiftet. Ett exempel på en arbetarfamilj som i generationer hade anställning vid bruket var familjen Zetterström. I Bertil Boethius minnesbok över Grycksbo beskrivs pappa August Säterströms motböcker från 1854 i jämförelse med sonen Karl Zetterströms från 1877. Motböckerna visar på en ökad förtjänst när både August och Karl gifte sig och familjerna tillsammans kunde hjälpas åt med försörjningen. Motböckerna visar bland annat på uttaget av råg genom åren, vilket användes till bröd, välling och gröt. Till det tillkom sovel på salt sill och salt strömming. Potatis odlade man själv i täppan intill husen. Att döma av motböckerna var levnadsstandarden vid bruket densamma som för arbetarfamiljer över lag i landet. Även familjernas övertidstimmar och jakterfarenheter används som exempel i boken. Familjen har flera gravplatser på Grycksbo

kyrkogård, bland annat på plats 73 där sonen Karl har sin familjegrav. År 2020 arbetade familjen fortfarande kvar på Grycksbo pappersbruk.

Att familjer höll fast vid sin anställning vid bruket blev tydligt vid en minnesfest med anledning av brukets 200-åriga födelsedag 1941 då det delades ut 40 medaljer åt människor som arbetat 40 år vid bruket. Bland medaljörerna kan nämnas förmannen Hans-Erik Olsson, företräd för bruket av sin pappa och farfar, nu med son och sonson anställda vid bruket. Hans-Erik Olsson ligger begravd på plats 0151 på Grycksbo kyrkogård.

1939 bytte företaget namn igen och blev Grycksbo pappersbruk AB.

Reformer under 1950-talet

Bruket upplevde goda tider under 1950-talet men både fabriken och samhället var nedslitna. Bolagsledningen satsade på att modernisera industrin i första hand. Engagemanget i samhällsbygget hade avtagit betydligt sedan början av 1900-talet. Trots det var nästan hela samhället bruksägt och kommunpolitikerna hade mycket lite att säga till om. Man byggde inte längre några nya arbetarbostäder. Men intresset bland de anställda för egna hem fick allt större spridning och bolaget erbjöd till slut tomtmark och ett litet ekonomiskt stöd. För att säkra brukets framtid på lång sikt såldes det 1967 till Stora Kopparbergs Bergslags AB. Då hade Grycksbo pappersbruk varit ägt av samma släkt i 227 år. Under 1970-talet permitterades delar av arbetskraften, rekordvinsterna under 1970-talet till trots. 1978 lades sulfitfabriken ner och 40 anställda blev uppsagda.

Tryckpapper

Vid 1900-talets mitt tillverkades ett mycket stort antal produkter, allt från vätskekartong till hyllpapper. Fabriken stod för omställningar och kvalitetsbyten. Försök gjordes att tillverka konsttryckspapper på ett billigare och effektivare sätt men det misslyckas och det blev i stället en produkt som kallades G-print. Det var ett offsetpapper, ett papper med en limmad yta som gjorde det perfekt för tryck, och som kom att bli den ledande produkten för hela fabriken under en lång tid. Det nya pappret fick fabriken i Grycksbo att bli en av de ledande tillverkarna av tryckpapper i hela Europa. Det gjorde att man kunde minska antalet produkter i övrigt. På mycket kort tid gick produktionen från att tillverka ett 60-tal olika produkter och kvalitéer ner till 4–5 stycken på bara några år.

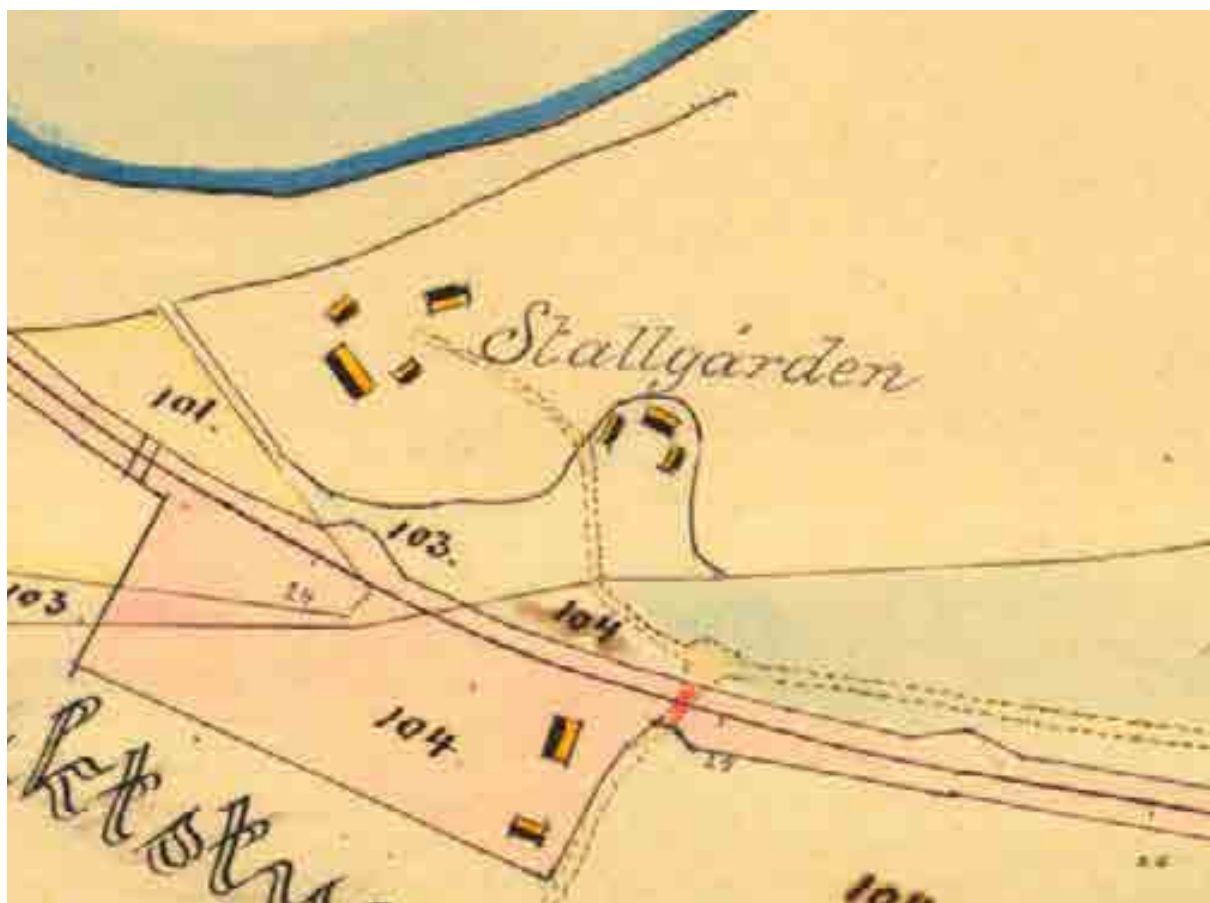
Järnvägen mellan Falun och Rättvik lade ner 1987. 1996 gick 85% av de 175,000 ton papper som tillverkas i Grycksbo på export. Diskussioner om att eventuellt öppna upp järnvägen igen förekom då det ur miljösynpunkt hade varit bättre om all papperstransport gått på järnväg direkt från bruket. Istället lastas produkterna om på terminalen i Borlänge, ca 35 km söder om Grycksbo, för vidare transport ut i världen.

Kyrkogårdshistorik

Den första kyrkogården

Från Grycksbo var det långt in till moderkyrkan i Falun och under 1800-talets senare del uppstod diskussioner om möjligheterna att anlägga en egen kyrkogård. Anslag till kyrka och kyrkogård beviljades av Grycksbo pappersbruk 1901 och planen för den nya kyrkogården godkändes av Falu landskansli 1904. Marken där kyrkogården skulle anläggas hade köpts in redan i slutet av 1800-talet och bestod av jordbruksmark som tidigare tillhört Stallgården, en gammal bergsmansgård från 1500-talet.

Kyrkogården planlades med en fyrkantig grundplan avgränsad med gångar. Där gångarna möttes stod en trädgrupp. Det första skissförslaget saknade gångar men Biskop Nils Lövgren protesterade och gångar ritades in. Samtliga av dessa fyra kvarter vad avsedda för allmänna gravplatser. Inom det nordvästra gravfältet hade ett mindre område avsatts för enskilda gravplatser. Uppdelningen visade på ett tydligt sätt hur kyrkogården var arrangerad för att passa den arbetarbefolkning som bodde i Grycksbo, som inte bedömdes ha möjlighet att köpa sig en egen gravplats.

Området där kyrkogården kom att anläggas, från andra halvan av 1800-talet, då bruket köpte in Stallgårdens mark. Karta: Lantmäteriet.

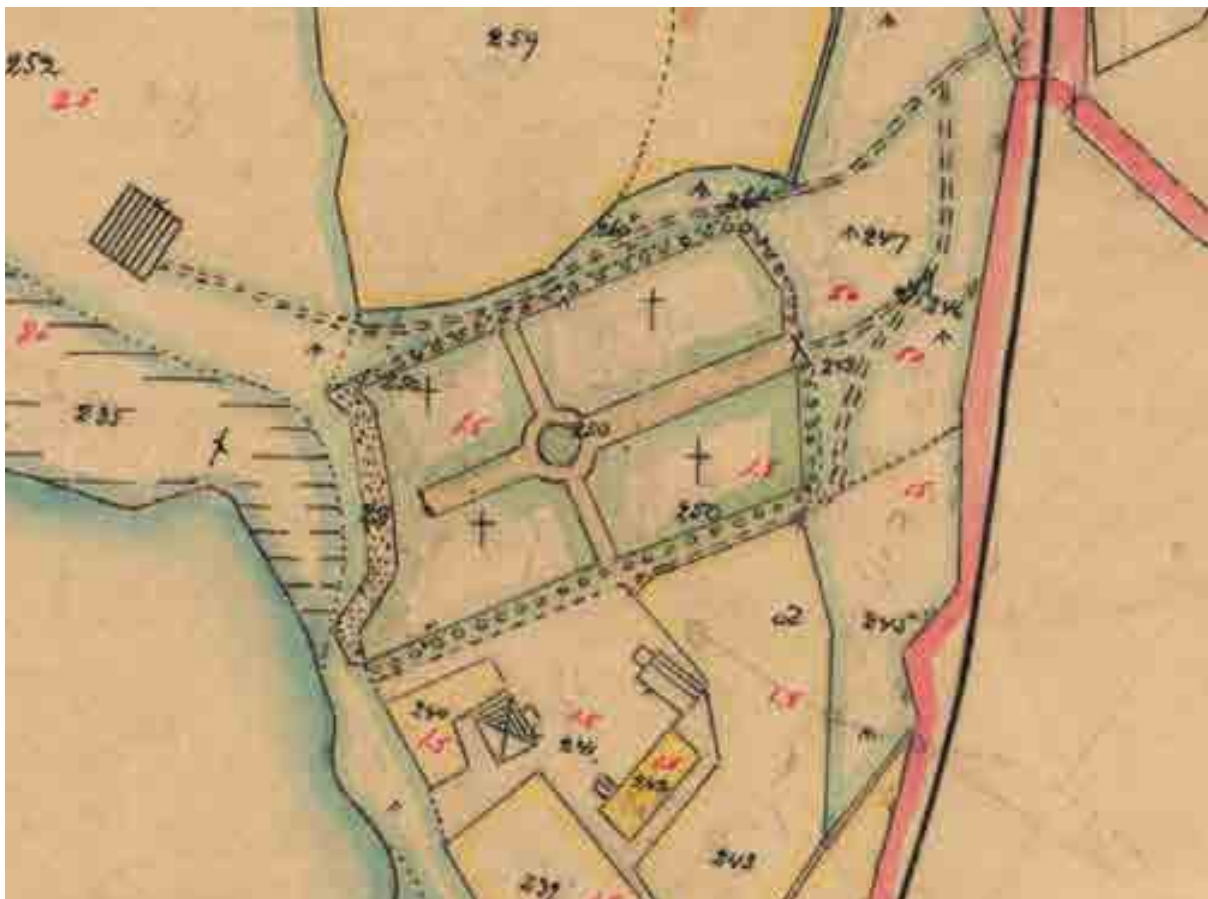
Köpegravar och allmänna varv

Under 1800-talets sista decennier reformerades det svenska begravningsssystemet till att innefatta två olika gravtyper: enskilda gravar och allmänna gravar. De allmänna gravarna uppläts utan avgift under 40 år. De belades ofta kronologiskt, i samma ordning som människorna gick bort. När gravrätten gick ut efter 40 år började beläggningen om från början. Enskilda gravar, också kallade köpegravar, uppläts för all framtid mot avgift. Eftersom Grycksbo kyrkogård anlades så sent som 1905 brukades systemet med allmänna och enskilda gravplatser redan från början. Några byggnader förekom inte inom begravningsplatsens område. Området omgavs av ett enkelt trästaket med en häck innanför åt landsidan. År 1905 kunde kyrkogården invigas, vackert placerad intill sjön Grycken. Det saknas fotografier som visar kyrkogårdens allra första tid men från fotografier från andra gravplatser från tiden framgår att kyrkogårdarna oftast bestod av ojämnt tillplattad jord, naturlig växtlighet och gravkullar varefter fler gravsattes.

Att det gick att köpa sig ur den allmänna linjen visade flera bieffekter med systemet. De som hade tillräckligt mycket pengar kunde köpa sig mer attraktiva placeringar på kyrkogården genom att införskaffa en enskild grav för all framtid. De allmänna varven reserverades för de mindre bemedlade. Således kom industrialismens ekonomiskt rotade klassamhälle att följa med människorna ända in i graven. Gravvårdar i allmänna varv var ofta mer eller mindre obeständiga med småskaliga gravvårdar i trä, järn eller i vissa fall betong. En annan konsekvens av systemet var att det i vissa fall efterföljdes så strikt att inte ens äkta makar fick vila bredvid varandra. Systemet gav i många fall upphov till ännu i dag synliga uppdelningar mellan de som hade råd att köpa en gravplats, och de som fick vila i de allmänna varven. Större, mer påkostade gravar, har i allmänhet fått stå kvar på kyrkogårdarna, till skillnad från små stenar på allmänna gravplatser.

Handlingar sparade i kyrkoarkivet visar att arkitektens plan för gravskicket på kyrkogården, med en mycket hög andel allmänna gravplatser, var en felbedömning. Redan under 1920-talet fanns enskilda gravplatser anlagda inom alla kvarter på kyrkogården. Människor sparade länge för att ha råd att köpa sig en gravplats istället för att vila inom de allmänna områdena. Det kom alltså redan från början att bli en förändring i användningen av kvarteren. De båda västra kvarteren, planerade för allmänna gravar, var fyllda av enskilda gravplatser redan 1925. Någon karta över de allmänna gravplatserna ansågs inte nödvändig och på kartor från tiden gapar de allmänna gravfälten oftast tomma.

Den första kartan som visar Grycksbo kyrkogård, förutom brukets egna, är en laga skifteskarta från 1918. Av den framgår att kyrkogården har samma utsträckning som när den anlades. En trädkrans hade tillkommit någon gång mellan 1905 och 1918. Några gravvårdar är inte utmärkta. Söder om kyrkogår-

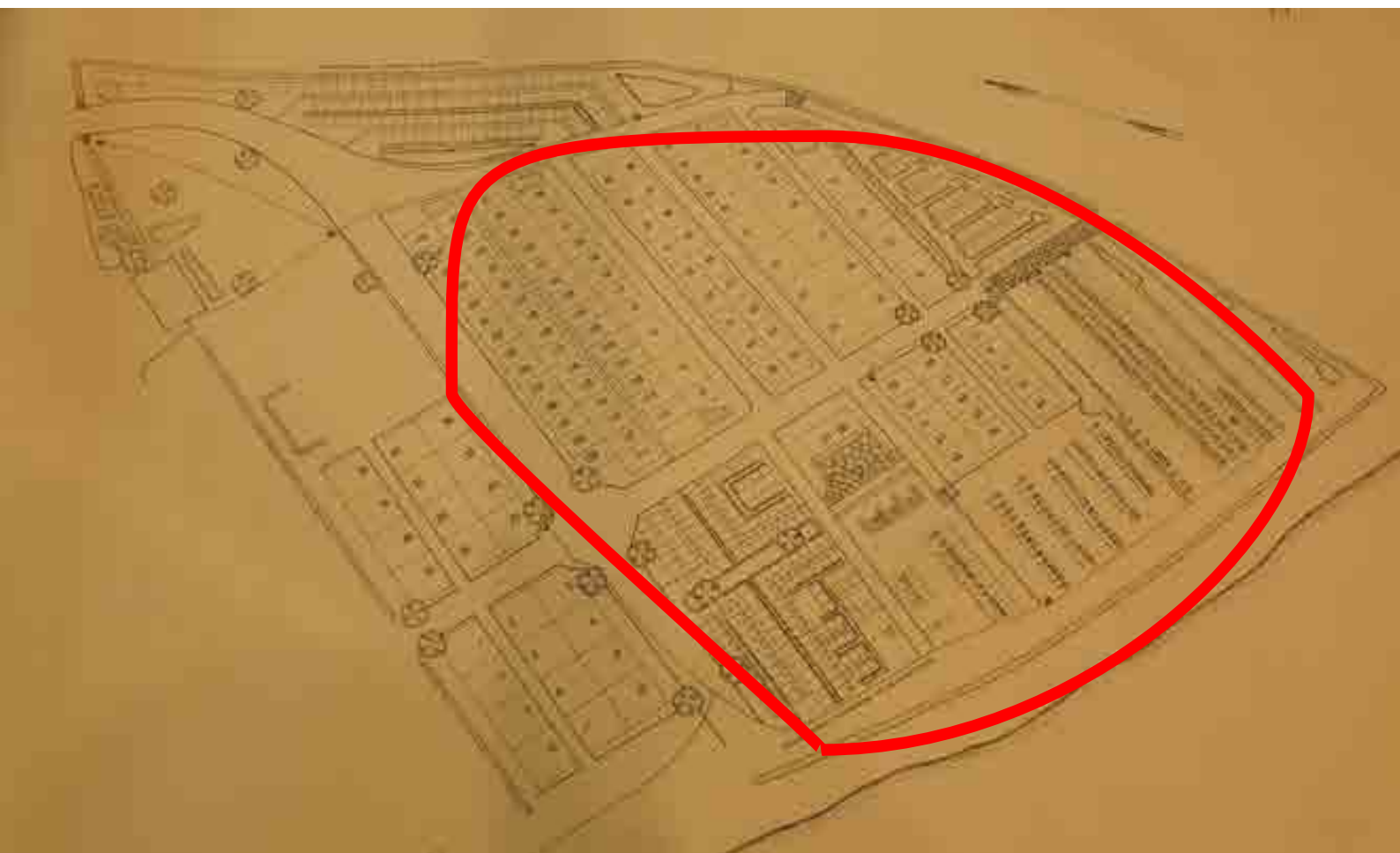

Laga skifteskarta från 1918 som visar kyrkogårdens läge i sambället. Kartan är ritad 13 år efter att kyrkogården anlades. Planformen är fortfarande densamma som när kyrkogården anlades, med fyra kvarter avskilda med gångar. Stallgården syns söder om kyrkogården. Karta: Lantmäteriets historiska kartor. Källa: Grycksbo kyrkoarkiv, ULA.

den syns Stallgården, den gård på vars tidigare jordbruksmark kyrkogården placerats. Vägen in på kyrkogården kantades av en björkallé.

Katalogstenar och gravkullar

Med det allmänt ökade välståndet kring sekelskiftet 1900 fick fler råd att köpa sig en grav och resa en vård av sten. Inspiration hämtades ur allmänt spridda gravstenskataloger från landets största stenhuggerier. Även i de fall gravvårdarna högs på lokala stenhuggerier styrdes utformningen vanligen av typexempel i nygotisk eller klassicistisk stil, snarare än av lokala traditioner. Högsmla obelisker, kors och bautastenar blev populära, liksom den markerade gravkullen och i vissa fall stenramar eller omgärdningar. Den lokala tillverkningen fortsatte men anpassades efter de stora stenhuggeriernas utbud. På så sätt minskade de regionala särdragen och kyrkogårdarna blev mer likartade över landet. Flera stora stenhuggerier låg på ostkusten och de nya järnvägslinjerna möjliggjorde transporterna. De svarta stensorterna, som diabas och svart

Karta från 1968. Den del som tillkom 1925 är inringad med rött. Karta från själva utvidgningen saknas. Källa: Grycksbo kyrkoarkiv, ULA.

granit, kom att dominera kyrkogårdarna där de höga vårdarna var ett ideal som kom att bli rådande fram till 1930-talet. Grusgravarna blir även vanliga under denna tid, ofta med en häckomgärdning eller stenram, och kom att dominera kyrkogårdarnas gestaltning fram till mitten av 1900-talet.

Den första utvidgningen

Kyrkogårdens första utvidgning ritades av arkitekt Isak Gustaf Clason 1925 men togs inte i bruk förrän 1926–27. Det visade sig uppstå problem när pappersbruket ville ha det nya markområdet upplåtet som kyrkogård då ägarskapet var profant. För att lösa problemet samt att också kunna upplåta plats för andra än för anställda vid bruket beslutade sig ledningen för att överlåta kyrkogården i Grycksbo till Stora Kopparbergs församling 1926. Bruksledningen försökte också överlåta kyrkobyggnaden till vilken församlingen tackade nej då restaureringsbehovet ansågs vara för stort. Som villkor för överlåtelsen angav bruksledningen att de som redan innehade familjegravar fick behålla

rätten till dessa.

Stallgården revs och den nya kyrkogården placerades på norra och östra sidan om befintlig kyrkogård. Den gamla vägsträckningen till Stallgården införlivades med kyrkogården och kom att användas som promenadväg in på det nya området. Större delen av den nya kyrkogården planlades för enskilda gravplatser men ett mindre område i sydöstra hörnet avsattes för allmänna gravar.

Handlingarna som rör planläggningen av det nya området saknas i bruksarkivet och arkitektens idéer har därför gått förlorade. Även kartan saknas. De nya kvarteren syns dock på en flygbild från 1930-talet (se bild på sid 34). Där framgår att flertalet kvarter utgörs av enskilda gravplatser med sandade ytor omgärdade av häckar helt enligt tidens ideal. Även det allmänna området hade grusade rader, men mest troligt raka rygghäckar istället för hela omgärdningshäckar. Området var för trångt för att omgärdningshäckar ska få plats. Det äldsta området syns dåligt på bilden då området täcks av alléträdens lövverk. Delar av trädkransen som syns på kartan från 1918 finns kvar utmed västra sidan men de träd som stod utmed norra och östra kanten togs bort vid utvidgningen 1925. Det sydöstra kvarteret, ett av de fyra äldsta, skymtar mellan träden och visar både allmänna och enskilda gravplatser. På flygbilden syns också ett gravkapell i det nordvästra hörnet. Kapellet uppfördes troligtvis i samband med utvidgningen. Olycksgraven syns tydligt på bilden från 1930-talet, med sin sandade yta och omgärdningshäck, till vänster i bild.

Eldbegängelse

I Europa spreds under 1800-talets andra halva idéer om fördelarna med eldbegängelse gentemot kistbegravning. Bakgrunden var främst att hygieniska problem hade uppstått på begravningsplatser i större städer på grund av den snabba urbanisering som skedde. I syfte att skapa opinion bildades särskilda eldbegängelseföreningar. De första föreningarna kom 1874 och Sveriges första grundades 1882, till en början under namnet Svenska Likbränningsföreningen (i dag Sveriges kyrkogårds- och krematorieförbund). Eldbegängelseföreningarna ivrade för byggnationen av krematorier, vilket ledde till att Sveriges första försökskrematorium byggdes 1887 i Hagalund. Fram till och med 1930 Byggdes bara fem krematorier i Sverige, men sedan ökade takten och hela arton stycken byggdes bara under 1930-talet. Till en början omfamnades idén om eldbegängelse främst av den bildade borgerligheten, men allteftersom Svenska kyrkan från 1930-talet började anamma kremering blev det vanligare även hos övriga delar av befolkningen. Andelen som valde att bli kremerade i Grycksbo var mycket hög. Redan under slutet av 1950-talet uppgick antalet till omkring 98 %. Krematoriet i Falun byggdes 1938.

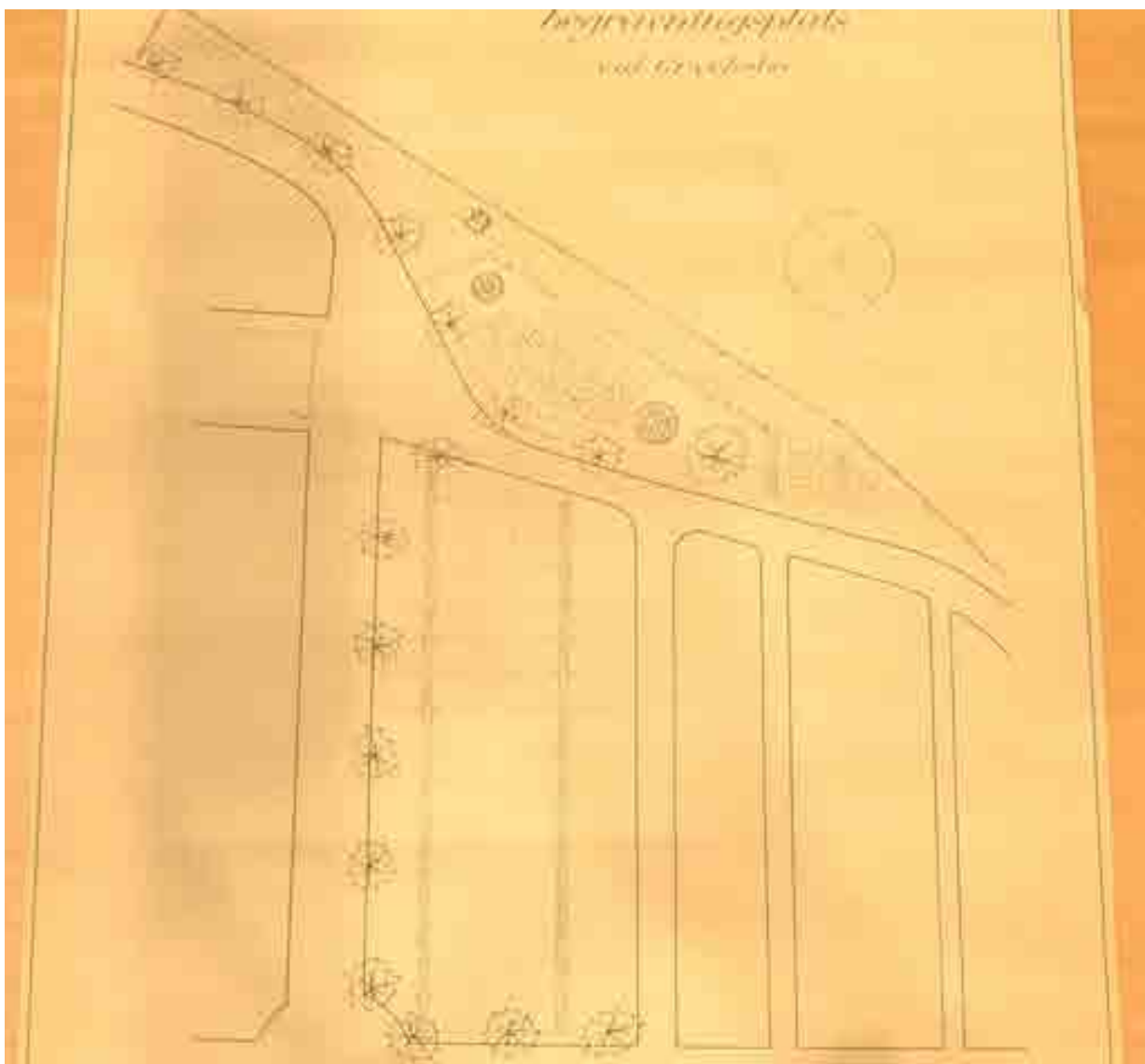

Flygfoto från 1930-talet. Sjön Grycken ligger till vänster om kyrkogården i bilden och syns bara med sin täta strandvegetation. Gravkapellet uppfördes under 1920-talet i samband med den första utvidgningen av kyrkogården. Sandgravarna syns som ljusare partier i den mer homogena gräsmattan. Det ljusa området ovanför kyrkogården är den jordbruksmark där den nya kyrkogården kom att anläggas på 1980-talet. Sjön ligger till vänster på bilden. Foto: Dalarnas museums bildsamling.

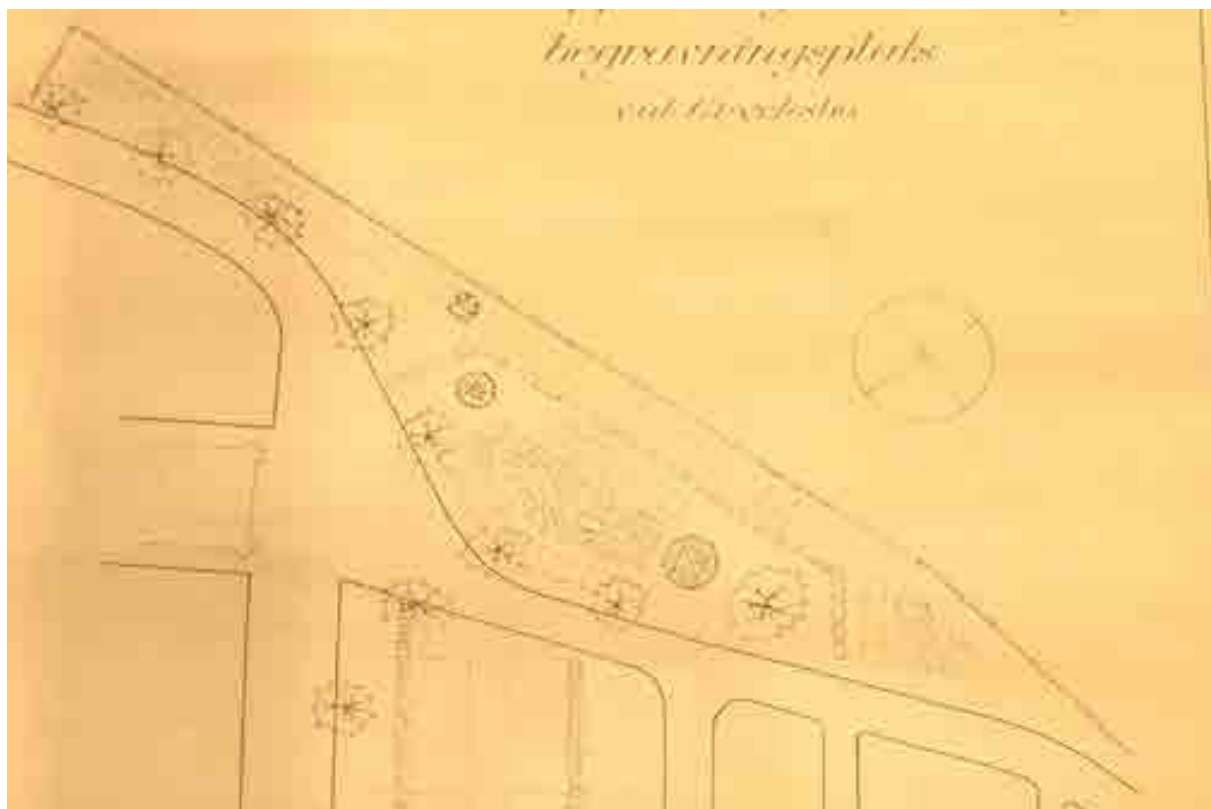
Omläggning av gravfält 1944

E. Landgren ritade 1944 ett förslag på omläggning av det nordöstra gravfältet, från att ha fungerat för både allmänna och enskilda gravplatser till att enbart omfatta enskilda. Se bild på sidan 34. Området utgjorde ett av kyrkogårdens allra äldsta och fanns med på den ursprungliga kartan från 1904 men förlängdes norrut vid utvidgningen på 1920-talet. Kvarvarande allmänna gravvårdar plockades troligtvis bort i samband med omläggningen. Ett urngravsområde med 42 gravplatser ritades också in på kyrkogårdens norra sida. Området utgjorde en smal remsa mellan gångvägen och järnvägen och utformningen av det nya kvarteret anpassades till befintlig form. Den tomma ytan syns till

höger på flygfotot från 1930-talet på sidan 34. Framförallt växtligheten kom att förändras mot hur det var tänkt i den ursprungliga planen. Det är troligt att den förenklades redan vid anläggandet och att den ursprungliga planen aldrig kom till stånd. Den första kartan föreslog en allé som följde den södra kanten, planterade buskage och gångstenar i form av skifferplattor i gräsmattan. En karta från 1968 visar på utformning som överrensstämmer mer med dagens utseende och är troligtvis den utformning kvarteret fick från början. På kartan från 1944 syns också en allé utmed huvudgången intill kvarteret med enskilda gravplatser. Det är oklart när den planterades. Den finns med på foto från 1930-talet. Rygghäckarna, i nord-sydlig riktning, verkar däremot ha tillkommit i samband med omläggningen under 1940-talet.

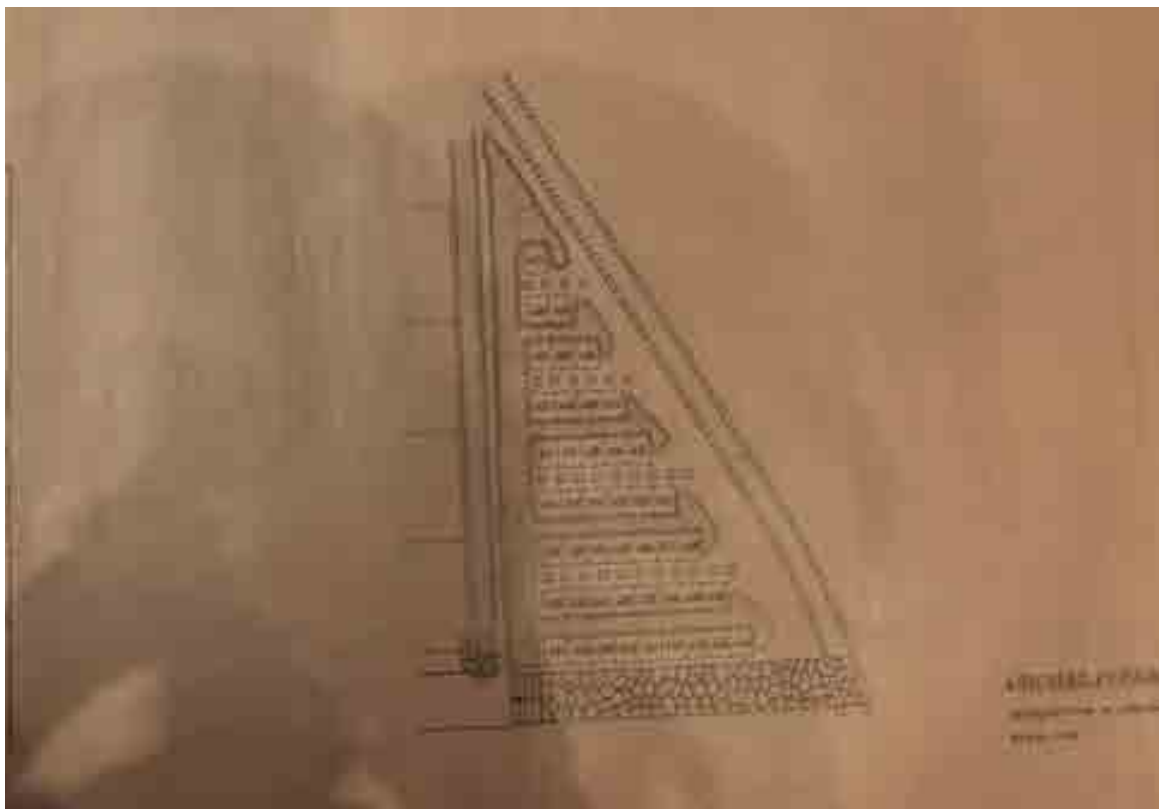

Karta över delar av Grycksbo kyrkogård från 1944. Kartan visar omstruktureringen av gravfältet samt tillkomsten av ett urngravsområde i norra delen av kyrkogården. Källa: Grycksbo kyrkoarkiv, ULA.

Den ursprungliga planen för urngravsområdet ovan och hur det blev nedan. Karta från 1944 och karta från 1968. Källa: Grycksbo kyrkoarkiv, ULA.

Urngravsområde tillkommet någon gång mellan 1944 och 1968, med raka gravrader, avskilda med rygghäckar. Området ligger i kyrkogårdens östra del. Källa: Grycksbo kyrkoarkiv, ULA.

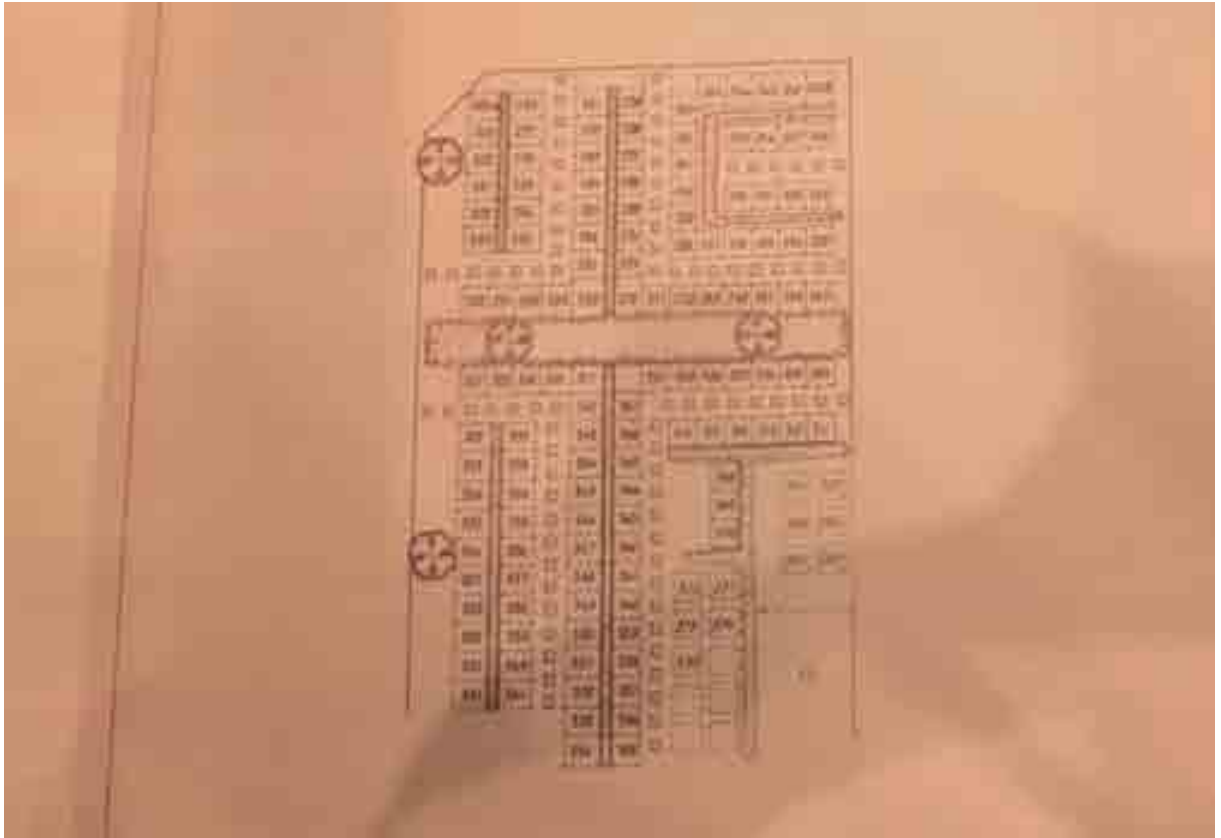
Urngravsområdet som syns på kartan ovan har helt förändrat karaktär sedan slutet av 1900-talet. Idag är rygghäckarna borttagna och gravraderna urglesade.

Uppreppningens estetik och efterkrigstidens gravstenar

Under 1950- och 1960-talen förändrades samhället i rask takt. Storskalighet och rationalitet präglade det moderna samhället, och så även kyrkogårdarna. Resultatet blev ofta standardiserade och upprepande miljöer i lättskötta material som betecknades som underhållsfria. Tidens arkitekter önskade en avskalad och uppriktig arkitektur där helheten var viktigare än enskilda beståndsdelar. De bredlåga gravstenar som blev populära under 1900-talets första hälft blev mer eller mindre helt dominerande bland nya gravvårdar under efterkrigstiden. Inom områden som i sin helhet tillkom mellan 1945 och 1980 är det vanligt att gravvårdarna är placerade på långsträckta, raka rader eller längs en sammanhållande rygghäck. Det är i sammanhanget viktigt att påpeka att även om många av dessa gravvårdar har en likartad storlek och form, finns också mycket som gör stenarna unika. Liksom det finns en enformighet i storskaligheten finns en mångfald i huggningstekniker, stensorter från när och fjärran, bildkonstmotiv, speciella typsnitt och inskriptioner.

Omläggning av befintligt gravkvarter

År 1961 gick församlingen ut med en förfrågan om en entreprenör som kunde lägga om ett av de äldsta gravkvarteren inom kyrkogården. Kvarteret, det sydöstra av de fyra första, bestod av ett ej fullbelagt äldre kistgravsområde och församlingen önskade omläggning till urngravsplatser. Handlingarna visar att 24 st befintliga enskilda gravar flyttas om och i och med detta fick nya gravnummer. Idag finns fyra av dessa kvar. Kvarvarande allmänna gravplatser togs troligtvis bort. Den äldre numreringen började med nr 2 vilket kan innebära att kyrkogårdens äldsta gravnumrering utgick från det här kvarteret. Den numrering platserna fick efter omläggningen kom att förändras ytterligare gånger och är inte densamma som idag. Det finns inga uppgifter om att stoftet efter de gravsatta också flyttades. Området hade en hel del ojämnheter i markytan och sluttade ner mot vattnet. Kvarteret gick från att ha bestått av en gräsbevuxen yta utan någon direkt planerad gestaltning till en mycket strikt ordnad struktur med rygghäckar, trånga gravplatser och L-formade gravrader. Kvarteret omfattade en blandning av enskilda och allmänna gravplatser och därmed uppfattades troligtvis som ostrukturerat och rörigt enligt modernismens kyrkogårdsideal. Området planerades av trädgårdsarkitekt Tore Tägtlund. Även områdets lutning åtgärdades med en skapad markerad slänt tvärs över kvarteret vilket gjorde att de olika delarna erhöll något planare mark. I mittaxeln planterades två purpuraplar, en vresros och vit spirea. Mellan gravraderna planterades röd spirea, häckberberis och ölandstok. Området försågs med trampstenar, också i L-form utmed gravraderna, att gå på. Det gavs särskilda instruktioner om att olycksgraven inte fick flyttas om vid omläggningen. Gravplatsens grusade yta och omgärdningshäckar togs dock bort och ersattes med gräsmatta. Idag framstår kvarteret som ostrukturerat och

Det sydöstra av de fyra äldsta kvarteren lades om och fick en ny utformning 1961. Kartan visar den nya strukturen för kvarteret. Karta: Grycksbo kyrkoarkiv, ULA.

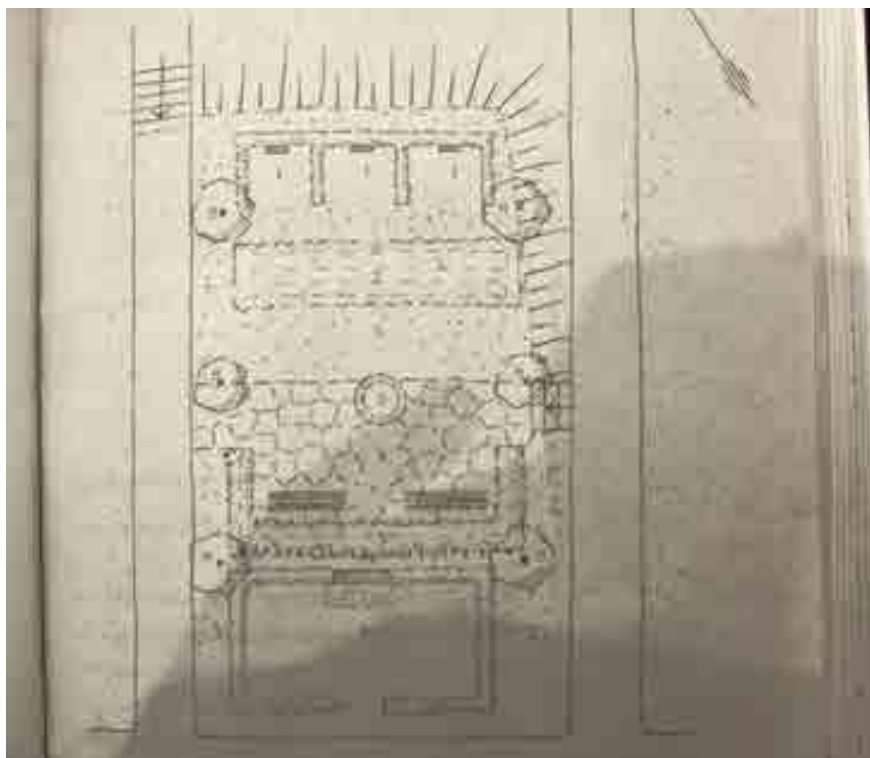
De L-formade rygghäckarna har plockats bort vilket gör att kvarterets gestaltning blir svår att förstå. Gravvårdarna saknar förankring och upplevs sväva fritt över gräsytan.

svårbegripligt till sin utformning. Det beror på att de L-ställda rygghäckarna och trampstenarna togs bort någon gång under senare delen av 1900-talet och ersattes av raka rygghäckar. Gravstenarna står kvar, vissa nu utan sin stödjande rygghäck, på ett sätt som upplevs som mitt i gräsmattan utan tydlig struktur.

Under andra halvan av 1960-talet genomfördes kontinuerliga förändringar gällande grusgravarna på kyrkogården vars ytor ersattes med gräs och omgärdningshäckarna togs bort. Det gick i linje med modernismens underhållsfria kyrkogård, med gräsytor, rygghäckar och raka rader med gravvårdar i sammanhållen höjdlinje. Förändringarna kyrkogården genomgick mellan 1960 och 1975 blir tydliga genom flygbilder från perioden. På flygbilden från 1960 syns sandgravarnas långa rader som ljusa stråk och det blir tydligt att samtliga enskilda gravplatser bestod av en sandad yta med omgärdningshäck. På flygbilden från 1975 har sanden ersatts av gräs och kyrkogårdens yta är mörkt homogen. Rygghäckarna är kvar medan den omgärdande häckstrukturen har ersatts av korta utskjutande häckpartier.

Trädgårdsarkitekt Tore Tägtlund tog också fram ritningar till en omstrukturering inom kyrkogårdens södra del 1968, där det kompletterades med en sittplats med plantering. Innan omstruktureringen bestod området av öppen yta med allmänna gravplatser. Området syns i sin helhet på flygbilden från 1930-talet på sidan 33. Marken belades med sandstensplattor och det anlades en brunn i natursten. Befintliga gravar i området inkorporerades i gestaltningen. Planteringarna omfattade thujor och häckar med buskros. Dessa ersattes sedan av rosa spirea.

Tore Tägtlunds förslag till omläggning av del av kvarter på Grycksbo kyrkogård. Från 1968. Källa: Grycksbo kyrkoarkiv, ULA.

Flygfoto från 1960 som visar den höga andel sandgravar som förekom på kyrkogården. Sandgravarna omgärdades av häckar. Det är oklart om även de allmänna varvet fortfarande hade kvar sina sandade gångar eller om dessa redan försvunnit. Källa: Lantmäteriet.

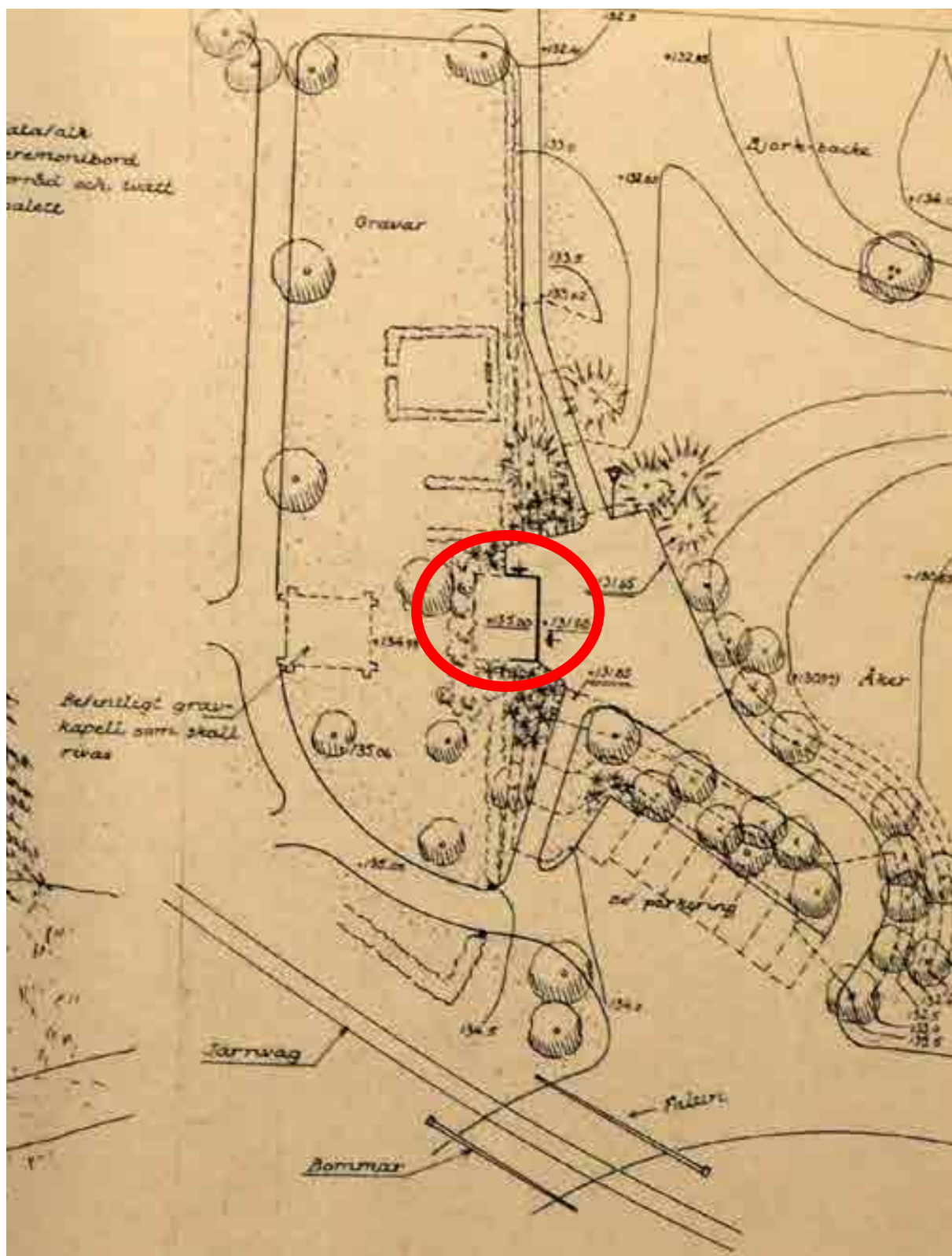

Flygfoto från 1975 som visar att kyrkogården nu fått sina stora gräsade ytor och att sandgravarna helt försvunnit. Källa: Lantmäteriet.

Det gravkapell som uppfördes i samband med utvidgningen på 1920-talet hade under en period varit för litet för församlingens behov. Byggnaden behövde antingen förlängas eller ersättas av en ny. Det blev det senare alternativet och arbetet påbörjades under 1966. Ritningarna upprättades av trädgårdsarkitekt Tore Tägtlund AB. Efter en försening kunde det nya bisättningshuset invigas 1969. Det gamla revs i samband med att det nya stod klart. På en karta från 1965 syns de båda byggnadernas placering i relation till varandra. Kartan visar också att allén har förlängts och följer vägen fram till huvudentrén. Inom området närmast kapellet syns också gravplatser fortfarande omgärdade av omgärningshäckar. Idag finns bara den Munktellska gravplatsen kvar i det här området. Även dagens parkering tillkom vid bygget av bisättningshuset 1966.

Bisättningshuset stod klart 1966.

Karta från 1965 som visar planerna på ett nytt bisättningshus. Det gamla gravkapellet revs i samband med att det nya bisättningshuset stod färdigt. Kartan visar också att det funnits fler gravar i kvarteret kring den Munktellska familjegraven. Området till höger på kartan är fortfarande åkermark. Det nya bisättningshuset inringat. Karta: Grycksbo kyrkoarkiv, ULA.

Kyrkogårdens sista stora utvidgning

1975 sammanställde Falu kyrkliga samfällighet antalet lediga gravplatser inom samfällighetens kyrkogårdar. För Grycksbo kyrkogård beräknades antalet urngravplatser räcka i enbart fyra år medan antalet kistgravplatser beräknades räcka i tolv år och kyrkogårdsutskottet föreslog att någonting borde göras åt det minskande antalet gravplatser på kyrkogården. Antalet gravplatser inom kyrkogården var 435 stycken år 1976. Ny mark för utvidgning av befintlig kyrkogård behövde köpas in. I samband med det behövde också frågan om ny ekonomibyggnad utredas. Under 1976 användes 21 urngravplatser och 3 kistgravplatser.

1976 avsattes 55 000 kronor för inköp av mark. Beräkningen var att ytterligare 50 000 skulle komma att behövas för projektering och de första anläggningskostnaderna. Mark köptes in, 17 500 kvadratmeter, nordväst om befintlig kyrkogård och arrenderades ut under tiden för projekteringen. Arrendet sades upp 31 december 1978.

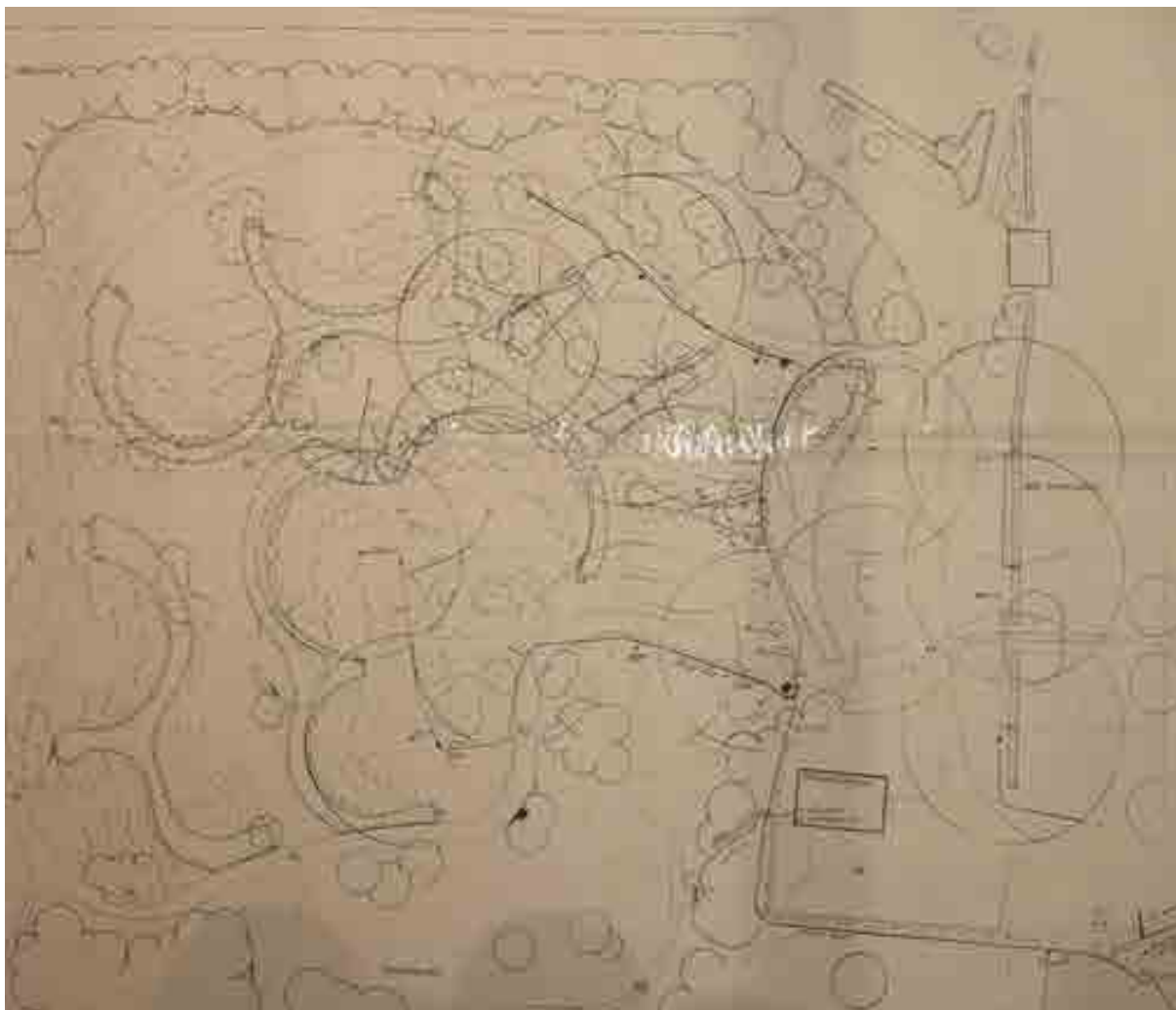
År 1979 ansökte församlingen om tillstånd till uppförande av ekonomibyggnad på kyrkogården. Ritningarna togs fram av arkitekt Sven Thelmén. Det första förslaget fick inte godkänt då det inte var tillräckligt anpassat till platsen samt till det faktum att kyrkogården skulle utvidgas inom en femårsperiod. Placeringen av ekonomibyggnaden fick lov att anpassas för att fungera även med nytillkommande områden. En befintlig redskapsbod togs bort i anslutning till att den nya byggnaden uppfördes. Byggnaden fungerar idag som lokaler för kyrkogårdens personal och maskiner/redskap.

Falu kyrkliga samfällighet ansökte under 1982 hos Länsstyrelsen om tillstånd till utvidgning av kyrkogården. Utvidgningsområdet var 1,2 hektar och gränsade i norr mot väg 913, i söder mot sjön Grycken samt i nordväst mot reningsverkets område. Den befintliga infarten kunde användas för båda områdena och den nyligen uppförda ekonomibyggnaden låg mellan befintligt och nytt område. Området bestod av skog, blandat löv- och barrträd med stora inslag av sly närmast sjön och av före detta åkermark som tillhört Stallgården mot väg 913.

Ritningarna togs fram av Mark- och kyrkogårdskonsulter AB i Uppsala. Det nya området skulle omfatta både kist- och urngravfält samt en minneslund. Markens naturliga förutsättningar användes för att skapa ett naturligt område med bevarad karaktär. Skogsområdet närmast sjön avsattes för minneslunden för att kunna bevara så mycket naturlig växtlighet som möjligt. Träd och buskar i området ovanför användes som stomme i rumsbildningen. Kistgravfälten lades på höjden närmast väg 913 eftersom marken där var bäst lämpad för ändamålet. Målet var att det nya området skulle uppfattas som ett småskaligt och tryggt rum med små rumsbildningar, kring vilka kist- och urngravfälten grupperats. För att inte väg 913 skulle bli alltför dominerande höjdes marken i en zon mellan kyrkogården och vägen till i nivå med vägbanan. Inom området

för kistbegravningar kom marken att grävas om och marken förses med ett 30 cm tjockt dräneringslager av grus med förbindelse med dräneringsledningar. Ett enkelt flätverksstaket sattes upp längs tomtgränser för att hindra djur från att komma in på kyrkogården. Stängslet doldes sedan med växtlighet. Den körbara vägslingan blev 2,50 meter bred medan de enklare gångvägarna blev 0,75 meter breda. Samtliga belades med grus. Kistgravplatserna var 300 cm x 125 cm och urngravplatserna 125 cm x 125 cm. Tre kistgravfält hade dubbelt djup.

Minneslundens skogsbestånd gallrades men behölls i stort. I periferin behölls ett tätare trädbestånd medan utblickar öppnades upp mot sjön. Tillkommande träd inom området valdes utifrån vad som växte naturligt inom området medan buskarna valdes med en större spännvidd vad gällde ursprung. 1984 kompletterades projektet med en meditationsplats inom det nya området. Meditationsplatsen utformades med en gångyta och sittplats belagd med gravramar som lagts i marknivå med cirka 15 cm mellanrum. Ovanpå dessa planterades gräs.

Karta från 1981 som visar utvidgning av kyrkogården åt väster. Området bestod tidigare av åkermark. Källa: Leksands kyrkoarkiv, ULA.

År 1995 anlades en askgravplats i anslutning till minneslunden. Den fick 115 platser och utgjordes av cirkelrunda bäddar med träd- och perennplanteringar i mitten.

Dagens moderna kyrkogård

Idag är det fortfarande den modernistiska utformningen som Grycksbo kyrkogård fick under 1920-talet som dominerar den östra delen och den stora utvidgningen under 1980-talet som dominerar den västra.

1995 blev Grycksbo en självständig församling inom Falu pastorat, dåvarande Stora Kopparbergs pastorat. På senare tid har det allmänna gravskicket mer och mer gått från kistgravar med full gravrätt till olika former av askbegravning, anonym eller ej, med svagare gravrätt. Det går att spekulera i förklaringar till varför, men en som brukar lyftas fram är att befolkningen i dag är mer rörlig än i äldre tider och därför inte lika benägna att vilja ha beständiga gravmonument i hemsocknen som de efterlevande måste underhålla. För att möta dessa behov är det vanligt att kyrkogårdar och begravningsplatser i dag anlägger minneslundar utan namngivna gravplatser eller askgravplatser som erbjuder enkla men namngivna gravplatser. Askgravplats/lund är inte rättsligt definierat vilket har lett till olika tolkningar. Askgravplatsen är oftast en gravplats för askor, där det finns möjlighet för makar att ligga bredvid varandra. I askgravlund grävs askorna ner på ett gemensamt område med en gemensam plats för namn och smyckning. Skillnaden mellan en askgravplats och en askgravlund är själva gravrätten där en askgravplats upplåtes med gravrätt medan en askgravlund saknar gravrätt. Formellt försvann de allmänna varven i 1964 års gravrättslag men det varierar från kyrkogård till kyrkogård. Idag varar dess motsvarighet, avgiftsfria enpersonsgravar, i 25 år (utan kostnad). Kyrkogårdarnas gamla allmänna område har sedan 1960-talet ofta omvandlats till gravkvarter, urnlundar, minneslundar eller parkytor. Falu pastorat var relativt tidiga med att anlägga askgravplatser. Redan 1992 anlades den första på Skogskyrkogården.

År 2017 planterades 49 nya träd inom den del av kyrkogården som utvidgades under 1980-talet och intill huvudingången på gamla delen. År 2018 renoverades vashållaren inom minneslunden. Ekonomilokalerna renoverades och byggdes ut 2016-17. Entreprenör var HePe-bygg. I lokalerna fanns tidigare ett kök, ett mindre kontor och ett omklädningsrum. I anslutning låg också verkstad och garage. Efter åtgärderna hade byggnaden kompletterats med ytterligare ett omklädningsrum och verkstaden/garaget hade fått ytterligare en port. På gaveln adderade man också en gästtoalett.

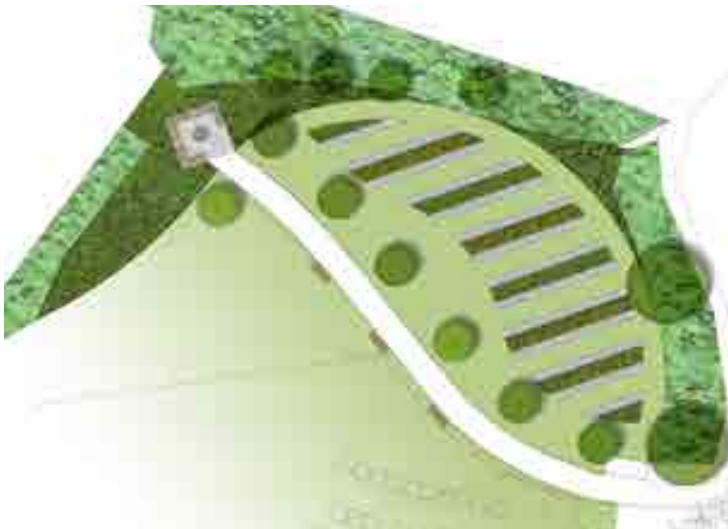
Ny askgravplats

År 2020 anlades en ny askgravplats inom den yngsta delen av kyrkogården.

Askgravplatsen är utformad med flera bäddar med perennplantering i mitten. Stenarna är återanvända från pastoratets andra kyrkogårdar.

Askgravplatsen utformades med åtta stycken kvarter med perennplanteringar i mitten. Namnstenarna kom ifrån Skogskyrkogården i Falun och bestod av återanvänt stenmaterial. Placeringen av kvarteren anpassades till de mjukare organiska formerna inom den yngsta delen av kyrkogården. I projektet ingick också att anordna en mindre sittplats med vattenspegel i slutet av den gångväg som låg i anslutning till den nya askgravplatsen.

Ritning från 2020 som visar förslaget på den nya askgravplatsen med tillhörande sittgrupp.

Karta med utpekade grav-
vårdar markerade.
Röd markering - Mycket
högt kulturhistoriskt värde.
Blå markering - Högt
kulturhistoriskt värde.

Alléträden utmed kyrkogårdens gamla huvudgång planterades troligtvis i anslutning till att kyrkogården utvidgades under 1920-talet. Mittgången förlängdes då och kyrkogårdens östra del fick sin nuvarande utbredning.

KARAKTÄR OCH VÄRDE

Grycksbo kyrkogård är präglad av ett par tydliga historiska skeenden som satt sin karaktär på kyrkogården.

- Kyrkogårdens första etapp från 1905 med pampiga köpegravar på stora gravplatser.
- Utvidgningen som skedde 1925 då kyrkogårdens östra del fick sitt nuvarande uttryck och kvartersindelning med områden för köpegravar, allmänna gravar och urngravar.
- Utvidgningen som skedde 1982 då kyrkogårdens västra del tillkom med sin fria gröna gestaltning och stora grästäckta ytor.

Merparten av utpekade gravvårdar på Grycksbo kyrkogård representerar strukturen med enskilda/allmänna gravplatser från olika tidsepoker. Gravvårdar från tiden innan den första utvidgningen 1925 räknas som tidiga och har tillskrivits mycket högt kulturhistoriskt värde. Samtliga gravvårdar inom de allmänna varven har tillskrivits mycket högt kulturhistoriskt värde oavsett ålder på grund av att det finns så få bevarade. Det saknas helt allmänna gravvårdar från kyrkogårdens första period. De äldsta allmänna gravvårdarna är från 1929. Gravvårdar från de olika utvidgningsfaserna/omläggningarna är också representerade i urvalet. Inom urngravsområdet från 1944 har gravvårdar från 1944 till 1954 pekats ut och inom urngravsområdet från 1961 har gravvårdar fram till 1970 pekats ut. Inom detta område finns även ett fåtal gravvårdar bevarade från tiden innan omläggningen.

Värdefulla element och strukturer på kyrkogården

- Gångsystemet inom det östra området, tillkommet 1905 och utvidgat 1925.
- Kvarvarande rygghäckar.
- Äldre trädbestånd.
- Den stora öppna gräsytan inom det västra området som minner om när området utgjordes av jordbruksmark.

Minneskorset på Grycksbo kyrkogård.

Grycksbo kyrogårds äldsta bevarade område med den Munktellska familjegraven i bakgrunden.

Minnestavla i minneslunden i Grycksbo.

Den äldsta kyrkogården

Anläggande och utveckling

Området utgörs av två kvarter som båda etablerades i samband med att kyrkogården anlades 1905. Kvarteren ligger idag mitt på kyrkogården men utgjorde vid anläggandet den västra kanten. Området planlades mestadels för allmänna gravplatser men kom direkt att fyllas av enskilda gravar. Samtliga gravplatser bestod av sandgravar med omgärdningshäckar men dessa togs bort och sanden ersattes med gräs mellan 1960 och 1975. Kvarteren är kyrkogårdens äldsta och bäst bevarade med hög andel gravvårdar från tiden mellan 1905 och 1925.

Gravtyper

Kistgravar för enskilt bruk.

Gravkvarter och vegetation

Området består av två kvadratiske kvarter med tre enkla gravrader i nord-sydlig riktning. Gravplatserna är relativt stora. De två rygghäckarna utgörs av måbär och oxbär. Den Munktellska graven har fortfarande delar av sin omgärdningshäck bevarad medan övriga gravplatser har förlorat sina. Mindre utskott visar var omgärdningshäckarna gick ut från rygghäcken. Utanför den rygghäck som löper utmed övre västra kanten växer ytterligare en häck av spirea. Den utgjorde tidigare omgärdningshäck för hela den östra kyrkogårdens ytterkanter. Längs med gångvägarna växer en lindallé, troligtvis planterad under 1920-talet i samband med att kyrkogården utvidgades 1925. Intill den Munktellska familjegraven växer Koreagranar. Marken är grästäckt.

Gravvårdar

Samtliga gravvårdar inom området är av sten förutom en som är av gjutjärn. Flerparten har en högsml form, vilket är tidstypiskt för första delen av 1900-talet. Ett fåtal gravvårdar har ersatts av nya under mitten av 1900-talet och är av en mer bredlåg modernistisk form. Inom området finns också ett fåtal liggande hällar. Dessa ligger i anslutning till stående stenar inom samma gravplats.

Karaktär

Området är i huvudsak homogent till sin karaktär med grästäckt yta, rygghäckar och raka gravrader med högsmla stenar. Det är tydligt avläsbart som enskilda stora gravplatser från början av 1900-talet men tydligt präglad av den omstrukturering som skedde under andra halvan av 1900-talet då grusgravarna och omgärdningshäckarna plockades bort. Hög andel gravvårdar från 1910-20-talen som speglar kyrkogårdens första tid och bruksbefolkningens strävan efter att kunna bekosta en familjegrav.

Bevarade element i områdets fysiska struktur

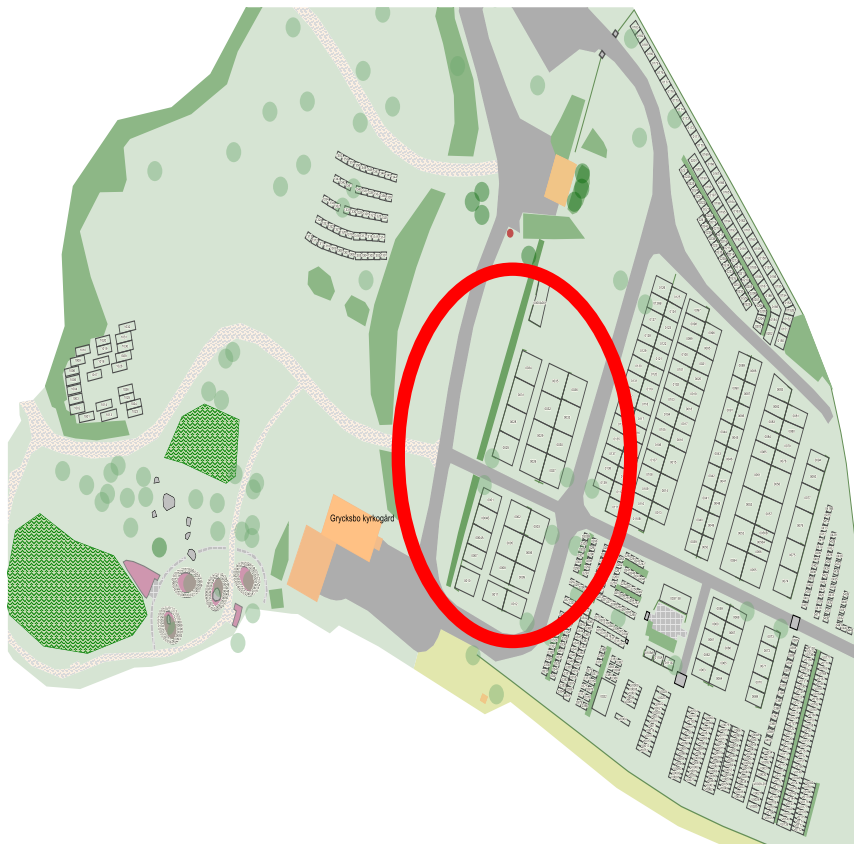
- Enskilda gravar på stora gravplatser med höga smala gravvårdar av sten från 1910-20-talen.
- Rygghäckar med utskott som visar var omgärdningshäckarna gick.
- Alléträd från 1920-talet.
- Kvarterens utbredning är ursprungliga sedan 1905.

Gravvårdar som speglar lokal historia

- Den Munktellska familjegraven med sin dominerande storlek.

Gravvårdar som utgör del av värdefull områdeskaraktär

- Gravvårdar tillkomna före 1925 räknas som tidiga och har tillskrivits mycket höga kulturhistoriska värden.
- Köpegravar med bevarade gravvårdar speglar ett socialt differentierat samhälle med tillhörande gravskick.

De flesta av gravvårdarna inom området är från kyrkogårdens allra första tid. Högmåla till sin form är de typiska för den här perioden. Munktellska familjegraven skymtar med sin storlek i bakgrunden.

Gångarnas dragning genom området är från anläggandet 1905. Allén från utvidgningsperioden under 1920-talet. Håcken i fonden var under en period omgärningshäck för hela kyrkogården.

Den Munktellska familjegraven har kyrkogårdens allra största gravvård. Det är också en av de första gravvårdarna på kyrkogården. Den fick, tillsammans med de andra gravvårdarna, sina omgärningshäckar och sandade ytor bortplockade under 1960-talet. Delar av omgärningshäckarna sticker fram på gravplatsens respektive sidor.

Av gravvårdarna i området är de allra flesta från 1910-20-talet. Den högsnala formen är mycket typisk för gravvårdar från det tidiga 1900-talet. Gravplatserna är stora och en gång i tiden med sandad yta istället för gräs.

Enskilda gravplatser från 1920-talet

Anläggande och utveckling

Området utgörs av ett kvarter som etablerades i samband med att kyrkogården utvidgades under 1920-talet. Den nya kyrkogården ritades av Isac Gustaf Clason 1925 och togs i bruk 1926–27. Områdets sydvästra del tillkom redan när kyrkogården anlades 1905 men omstrukturerades vid utvidgningen 1925. Kvarteret förlängdes och utvidgades åt nordöst. Den naturliga markbetäckningen ersattes kontinuerligt med sand varefter gravar upptogs. År 1960 utgjordes varje gravplats i kvarteret av sandgravar med omgärningshäckar. År 1975 var samtliga av dessa sandgravar bortplockade och ersatta med gräsytor. Även omgärningshäckarna plockades bort samtidigt. Området omfattade både enskilda och allmänna gravplatser i början men de allmänna försvann i och med en omläggning till enbart enskilda gravplatser 1944.

Gravtyper

Inom kvarteret finns bara familjegravplatser för kistbegravningar, vissa med kompletterande urngravar inom samma plats.

Gravkvarter och vegetation

Området består av ett fyrkantigt kvarter med nio gravrader i nord-sydlig riktning med avskiljande rygghäckar emellan och ett kvarter med tre gravrader på södra sidan om gångvägen med rygghäckar emellan. Ytan är grästäckt och gravplatserna är relativt stora. Gravraderna kan framstå som ovanligt glest placerade men det beror på att sand och omgärningshäckar plockats bort. Rygghäckarna utgörs av måbär och oxbär. Mindre utskott visar var omgärningshäckarna gick fram från rygghäcken. Längs med områdets västra sida löper en allé med lindar, troligtvis planterad under 1920-talet i samband med att kvarteret kom till. Marken är grästäckt.

Gravvårdar

Samtliga gravvårdar inom området är av sten i högsnalt eller bredlågt utförande beroende på tillkomsttid. Gravvårdar tillkomna före 1930 är i högsnalt form medan gravvårdarna efter det är modernistiskt bredlåga. Flertalet gravvårdar är stående men ett fåtal liggande hällar förekommer.

Karaktär

Området har en enhetlig sammanhållen modernistisk karaktär med sin grästäckt yta, rygghäckar och gravvårdar i sten. Det enda som avslöjar att området är något äldre är de högsnala gravvårdar som sticker upp ovanför rygghäckarna. De låga modernistiska gravvårdarna har tillsammans med rygghäckarna en sammanhållen höjdlinje.

Bevarade element i områdets fysiska struktur

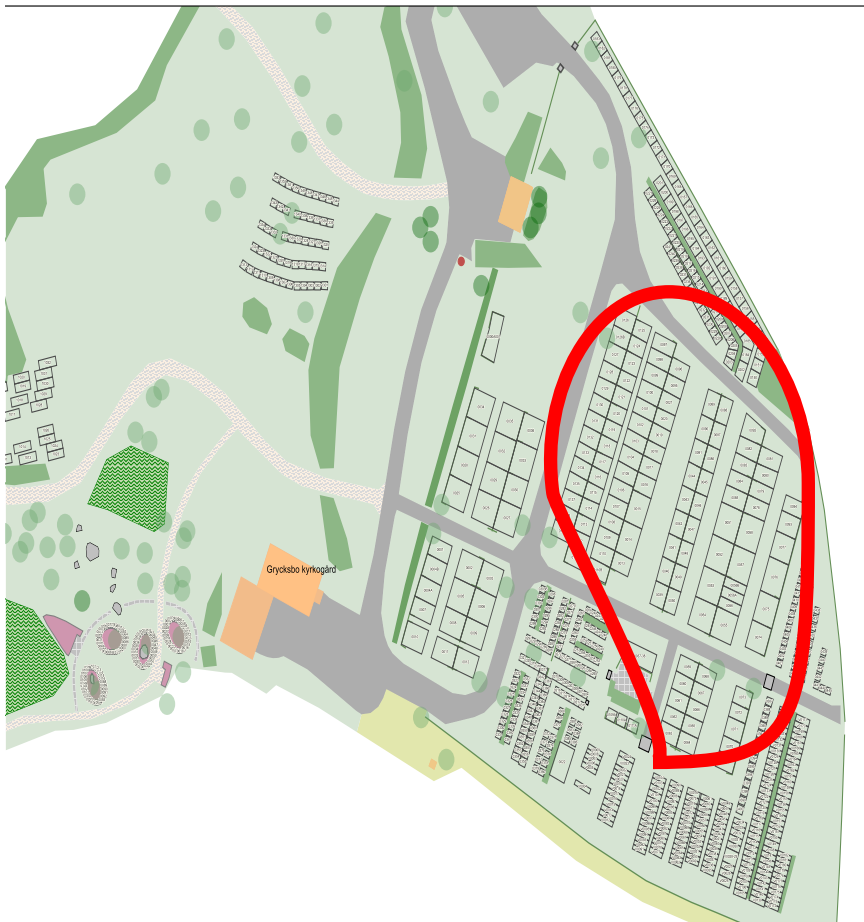
- Enskilda gravar på stora gravplatser med höga smala gravvårdar från 1920-30-talen.
- Rygghäckar med mindre utskott som visar var omgärdningshäckarna gick.
- Alléträd från 1920-talet.

Gravvårdar som speglar lokal historia

- Enstaka gravvårdar med personhistoriskt värde för sin koppling till brukets historia.
- Gravvårdar från 1920-30-talen som speglar första halvan av 1900-talets kyrkogård och ortens strävan efter att personer att kunna ha råd med en enskild gravplats.

Gravvårdar som utgör del av värdefull områdeskaraktär

- Köpegravar med bevarade gravvårdar speglar ett socialt differentierat samhälle med tillhörande gravskick.

Området ritat av Isac Gustaf Clason och togs i bruk 1926. Gravvårdarna består av högsmala vårdar från 1920- och 30-talet och bredlåga modernistiska vårdar från 1930- till 70-talet. Rygghäckarna var nedklippta vid tillfället.

Rygghäckarnas utskott visar på ett tydligt sätt var omgärtningshäckarna gick ut och gravplatsernas storlek. Där omgärtningshäckarna möttes gick en gång, troligtvis också grusad.

Gravvården på grav nr 53 var en av de allra första som kom till efter att kyrkogården hade utvidgats 1925. Gravvården har en tidstypisk 1920-talsutformning med sin högsmala form. Sandbädd och omgärningshäckar borttagna.

Kvarterets sydvästra hörn var en del av den ursprungliga kyrkogården från 1905 men lades om 1944. Kvarteret innehåller fortfarande gravvårdar från 1920-talet.

Urngravsområde från 1944

Anläggande och utveckling

Området utgörs av ett kvarter som ritades av E. Landgren 1944. Kvarteret ritades för att enbart omfatta urngravar och anpassades till sin form till den långsmala ytan mellan gångvägen och järnvägen på kyrkogårdens nordöstra sida. Trampstenar fanns utlagda mellan gravraderna istället för gångvägar och togs bort under andra halvan av 1900-talet.

Gravtyper

Urngravar för enskilt bruk.

Gravkvarter och vegetation

Området består av ett långsmalt kvarter längst norrut på kyrkogården, mellan gångvägen och järnvägen. De fyra gravraderna är raka men vinklar av mot det södra hörnet. Rygghäckar i spirea och oxbär. Marken består av gräsmatta. Rygghäcken av oxbär mot järnvägen är högre än de andra och bildar en skyddande barriär mot järnvägen.

Gravvårdar

Samtliga gravvårdar inom området är av sten i bredlåg modernistisk utformning. Flera av platserna är försedda med gravkammare för urnorna.

Karaktär

Området har en mycket välbevarad modernistisk karaktär med gräsyta, rygghäckar och bredlåga gravvårdar med sammanhållen höjdlinje. Gravraderna är dock mycket urglesade. Grycksbo kyrkogård var tidiga med urnområden med en genomtänkt gestaltning vilket speglar den ökande trenden med eldbegängelse under perioden. Inom den västra delen av kyrkogården är det kvarteret som bäst bevarat sin ursprungliga karaktär.

Bevarade element i områdets fysiska struktur

- Rygghäckar och gravvårdar av sten med sammanhållen höjdlinje.
- Gräsytor.

Gravvårdar som speglar lokal historia

- Enstaka gravvårdar med personhistoriskt värde för sin koppling till brukets historia.

Gravvårdar som utgör del av värdefull områdeskaraktär

- Bredlåga gravvårdar av sten med sammanhållen höjdlinje utgör, tillsammans med rygghäck och gräsmatta, en tidstypisk utformning för en modernistisk kyrkogård. Gravvårdar från tiden mellan 1944 och 1954 är utpekade som representanter för perioden.

Kvarteret följer kyrkogårdens norra kant och gravvårdarna smälter in väl intill sina respektive rygghäckar.

Kvarteret har behållit sin modernistiska prägel med rygghäckar och bredlåga gravvårdar med sammanhållen höjdlinje.

Gravvård med personhistoriskt värde och del av områdeskaraktär på plats 151. Här vilar Hans-Erik Olsson, anställd vid bruket under 40 år. Hans pappa och farfar var anställda där före honom och hans son och sonson efter honom. Hans namn är inte längre läsbart på stenens nedre halva.

Tidstypiska gravvårdar som tillsammans med rygghäckarna och gräsmattan utgör del av ett av kyrkogårdens mest välbevarade kvarter.

Kyrkogårdens allmänna varv

Anläggande och utveckling

Området kom till i anslutning till att kyrkogården utvidgades 1925 och togs i bruk 1926–27. Området ritades av Isac Gustaf Classon. Båda områdena anlades med rygghäckar och det södra hade också grusade gångar. Både rygghäckar och grusade gångar togs bort i slutet av 1900-talet.

Gravtyper

Kistgravar för allmänt bruk.

Gravkvarter och vegetation

Området består av två kvarter med sammanlagt femton gravrader, elva i den södra delen och fyra i den norra delen. Det södra kvarteret utgörs av en öppen gräsyta med enbart två rygghäckar längs med de tre östra gravraderna. Det norra kvarteret planerades med sandade ytor och rygghäckar men består idag enbart av öppen gräsyta. I fem av gravraderna saknas helt gravstenar och övriga rader är mycket urglesade. I öst löper en väg med två rader marksten med gräs i mitten. Två lindar står på varsin sida av gångvägen mellan det norra området och området ovanför. Längs med den östra kanten står en allé av björkar. Rygghäckarna består av spirea och omgärdningshäcken utmed sidan mot sjön av oxbär.

Gravvårdar

Samtliga gravvårdar inom området är av sten, i högsmalt eller bredlågt utförande beroende på tillkomsttid. Områdets äldsta gravvårdar är från 1920-talet och högsmala medan flertalet vårdar är från 1930-talet och bredlåga. Flertalet gravvårdar är stående men ett fåtal liggande hällar förekommer.

Karaktär

Det södra kvarteret utgör ett mycket tidstypiskt allmänt varv med öppen gräsyta. Gravvårdarna har historiskt sett stått mycket tätt men gravraderna har med tiden blivit urglesade. Bevarade gravvårdar är alla mycket viktiga för forståelsen av området. Den norra kvarteret har förlorat sin ursprungliga karaktär och utgörs idag bara av ett litet område med gräsmatta och ett fåtal gravvårdar.

Bevarade element i områdets fysiska struktur

- Bitvis tätt placerade små gravvårdar.

Gravvårdar som speglar lokal historia

–

Gravvårdar som utgör del av värdefull områdeskaraktär

- Små oansenliga vårdar inom allmänt varv som speglar ett socialt differentierat samhälle med tillhörande gravskick. Dessa representerar systemet med allmänt varv/köpegravar. Samtliga gravvårdar i det södra kvarteret är utpekade.

Inom det norra kvarteret saknas utpekade gravvårdar.

Kyrkogårdens äldsta allmänna varv är från 1925. Tidigare områden för ändamålet har samliga ersatts av enskilda gravplatser. Gravraderna är mycket urglesade men ett par vårdar visar fortfarande på hur tätt området varit en gång i tiden.

I den östra delen av det södra kvarteret saknas gravstenar nästan helt. Rygghäckarna tillkom på 1930-talet. Vägdragningen har funnits här i flera hundra år och hör till bergsmanshemmanet Stallgården.

En enda rad i den västra delen av området är fortfarande så tät som samtliga lär ha varit tidigare. Den täta placeringen är mycket typisk för allmänna gravplatser.

De flesta kvarvarande gravvårdarna är högmåla men det finns också modernistiska gravvårdar från 1930-40-talet kvar. Gravvårdarna beövar inte skilja sig i utförande mellan ett enskild och ett allmänt område men det vanligaste är att gravvårdarna inom det allmänna området är mycket mindre till sin storlek.

Omläggningen från 1961

Anläggande och utveckling

Området består av ett kvarter som etablerades i samband med att kyrkogården anlades 1905. Området planlades för allmänna gravplatser men kom snabbt att bestå av både enskilda och allmänna gravplatser. Kvarteret hade ett blandat gravskick fram till 1961 då församlingen ansåg att det såg rörigt ut och trädgårdsarkitekt Tore Tägtlund tog fram en omgestaltning/omläggning av området för urngravar. Under sent 1900-tal plockades stora delar av den gestaltade växtligheten från 1961 bort. Även trampstenarna försvann under sent 1900-tal.

Gravtyper

Urngravar och enstaka kistgravar.

Gravkvarter och vegetation

Området består efter omläggningen av 19 gravrader, några i vinkel, andra rakställda, i en mycket tät placering. Rygghäckar av röd spirea, häckberberis, häckoxbär och ölandstok. Längs med västra sidan löper en lindallé planterad under 1920-talet och utmed södra sidan står den omgärningshäck som omgärdar hela den här delen av kyrkogården.

Gravvårdar

Samtliga gravvårdar inom området är av sten i högsnalt eller bredlågt utförande beroende på tillkomsttid. Ett fåtal gravvårdar från tiden innan omläggningen finns kvar men det stora flertalet består av bredlåga modernistiska gravvårdar från 1960-talet.

Karaktär

Området fick en mycket tydlig högmodernistisk gestaltning med rumslig tät grönstruktur vid omläggningen 1961. Gravvårdarna är nästan alla samtida med strukturen och bredlåga till sin utformning. På grund av att de L-formade rygghäckarna tagits bort blir området mycket svåräst och gravvårdarnas placering lösryckt. Det vore dock enkelt att återställa karaktären genom att återinföra L-formade rygghäckar då andelen bevarade gravvårdar från perioden är hög.

Bevarade element i områdets fysiska struktur

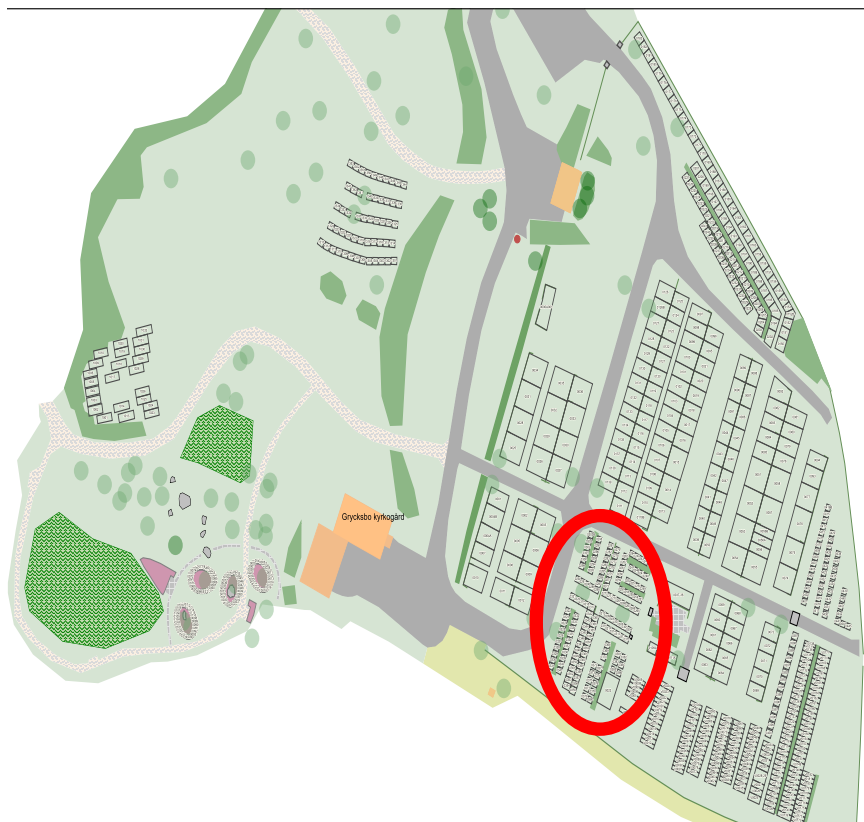
- Bredlåga gravvårdar av sten med sammanhållen höjdlinje, med eller utan rygghäck.
- Häckar av röd spirea, häckberberis och ölandstok.

Gravvårdar som speglar lokal historia

- Enstaka gravvårdar med personhistoriskt värde för sin koppling till brukets historia.

Gravvårdar som utgör del av värdefull områdeskaraktär

- Bredlåga gravvårdar av sten med sammanhållen höjdlinje utgör, tillsammans med rygghäck och gräsmatta, en tidstypisk utformning för en modernistisk kyrkogård. Gravvårdar från tiden mellan 1961 och 1970 är utpekade som tidstypiska representanter för Tore Tägtlunds omstrukturering av området.

De L-formade rygghäckarna ersattes under sent 1900-tal av raka rygghäckar. Vissa gravvårdar blev helt utan rygghäck vilket gör deras placeringar mycket svår att förstå. Även trampstenarna togs bort.

Töre Tägtlund ritade en omläggning av kvarteret som helt kom att omdana området, både till innehåll och gestaltning.

Häckarna i området består av röd spirea, häckberberis och ölandstok, samtliga från den plan som togs fram 1961.

Gravvården på plats 266 är den enda i området som fått mycket högt kulturhistoriskt värde. Det är den enda gravvård i kvarteret kvar från tiden innan utvidgningen 1925. Gravvården är från 1919 och står över Arvid och Frida Sörman. Lägg märke till gravvårdarna i bakgrunden som alla saknar sina rygghäckar.

Kyrkogårdens yngsta område

Anläggande och utveckling

Området ritades av Mark- och Kyrkogårdskonsulter AB i Uppsala och togs i bruk 1983. 2022 anlades ytterligare en askgravplats på områdets norra sida, intill parkeringsplatsen från 1960-talet, ritad av Sara Nordström på Sweco Architects AB. Området där askgravplatsen anlades dränerades 2017 och efter att församlingen beviljats tillstånd påbörjades åtgärderna 2020. I anslutning anlades också en sittplats med vattenspegel.

Gravtyper

Området omfattar kist- och urngravar samt en minneslund.

Gravkvarter och vegetation

Området består av 16 landskapsrum där kist- och urngravfält grupperas naturligt i landskapet. I dagsläget är enbart ett fåtal av dessa landskapsrum belagda. En askgravlund är tillsammans med minneslundan placerade i området södra del med en naturligt utformad växtrida mot sjön. Den nyaste askgravplatsen, i norra delen av området, har upphöjda växtbäddar för perenna växter och återanvänt stenmaterial. Inom området finns varierade växtgrupper med skogslönn, ornäsbjörk, prydnadsapel, rönn, serbisk gran och parklind. Här finns också häggmispel, blåtry, rosentry, luktschersmin, hägg, rosenhallon, druvfläder, spirea, snöbär, hängsyren, syren, bergtall och idegran. En aroni-ahäck omgärdar också askgravplatsen från 2022 och en rad med bjökar leder besökare in mot sittplatsen.

Gravvårdar

Kistgravplatserna inom området utgörs främst av vårdar i sten, bredlåga och små högsmala och ett par järnkors. Gravvårdarna från det sena 1900-talet tenderar att ha en något mer individuell utformning än tidigare.

Karaktär

Området har en för det sena 1900-talet och tidiga 2000-talet mycket tidsty-pisk utformning där markens naturliga förutsättningar användes för att skapa ett naturligt område med bevarad landskapskaraktär. Gravvårdarnas individuella utformning är också tecken på områdets unga ålder. Den naturliga växtligheten på platsen förstärker den karaktären.

Bevarade element i områdets fysiska struktur

- Platsens naturliga topografi.
- Gräsytor.
- Den naturliga växtligheten med inhemska sorter.

Gravvårdar som speglar lokal historia

- -

Gravvårdar som utgör del av värdefull områdeskaraktär

- -

Gravrum för kistbegravningar. Att området är ungt framgår av det mer individuella valet av gravvårdar och en naturlig placering i landskapet. Det för platsen naturliga urvalet av växter förstärker inrycket.

Minneslunden från 1983, naturligt inbäddad i grönska. Stenarna, naturliga på platsen, fungerar som bas för vaser. Strax intill, utanför bild, ligger ett odlingsröse som minner om när området användes som åkermark.

Askgravplats från 2020 men upphöjda växtbäddar för perenna växter. Platsen har fortfarande låg användningsgrad med 7 gravsatta.

Mellan nya och gamla kyrkogården löper en väg som går ner till personalbyggnaden. Här syns också tydligt områdenas nivåskillnad och den omgärdningshäck som tidigare var gränsen för gamla kyrkogården.

KÄLLOR

Otryckta källor

Dalarnas museum

Dalarnas museums bildarkiv

Landsarkivet i Uppsala (ULA)

Grycksbo kyrkoarkiv

K II a, Kyrkostämmans och kyrkofullmäktiges protokoll

K III a, Kyrkorådets protokoll

O 1 b: Handlingar angående kyrkogård

Kartor och ritningar

Lantmäteriet

Lantmåterimyndigheternas arkiv

Lantmåteristyrelsens arkiv

Tryckta källor och litteratur

Ahlberg, Hakon, *Dalarnas kyrkor i ord och bild*, Länsbibliotek Dalarna, Falun, 2007

Andréasson, Anna, *Gravvårdar i sten: ett mångskiftande kulturarv*, MOVIMUM, Alnarp, 2012.

Bengtsson, Rune & Bucht, Eivor (red.), *Kyrkogårdens gröna kulturarv*, MOVIMUM-sekretariatet i samarbete med Institutionen för landskapsplanering, Sveriges lantbruksuniv., Alnarp, 1992.

Boëthius, Bertil, *Grycksbo: 1382–1940 : minnesskrift*, Falun, 1942

Borg, Anneli & Torgén, Charlott, *Gravvårdar av gjutjärn*, Bergslagens kontrakt, Västerås stift, Örebro läns museum rapport 2016:3, 2016.

Ekström, Sören, *Från pionjär för eldbegängelse till modern branschorganisation*, Sveriges kyrkogårds- och krematorieförbund, Stockholm, 2007.

Forsslund, Karl-Erik, *Med Dalälven från källorna till havet Del 1 Öster-Dalälven, Bok 11 Ljura och Gagnef*, Åhlén & Åkerlund, Stockholm, 1923

Hagberg, Louise, *När döden gästar: svenska folkseder och svensk folktro i samband med död och begravning*, Wahlström & Widstrand, Stockholm, 1937

Jonsson, Stig, *Små, små berättelser från Grycksbo*, Strålin's Tryckeri AB, Grycksbo, 1998

Sveriges kyrkogårds- och krematorieförbund, [Sveriges kyrkogårds- och krematorieförbund – samling av trycksaker], 2017.

Theorell, Anita, Wästberg, Per & Hammarskiöld, Hans, *Minnets stigar: en resa bland svenska kyrkogårdar*, Max Ström, Stockholm, 2001.

Västerås stift, *Kulturhistorisk karakterisering av kyrkor, Aspeboda kyrka*, 2015.

Övriga källor

Korslagda armar och tomma kassakistor – Avdelning 332 vid Grycksbo Pappersbruk och storstrejken 1909. Läst 2 oktober 2023.

Arctic Paper Grycksbo – Igår – Historien om bruket - <https://www.youtube.com/watch?v=1BrW5w5B2Yo&t=74s>

Från bruk och bygd: medlemsblad för Grycksbo gille, Grycksbo gille, Grycksbo, 2004-, Årgång 17 - *Olyckan i pappersbruken 1920*

Bergström, Sigurd, *Sjukkassan som blev begravningskassa i Grycksbo*.

Isaac, Lena, *Grycksbo Sjuk- och begravningskassa 1916-1995*, 2020, Högskolan Dalarna, Akademin Humaniora och medier, Historia.

Raattamaa, Ulla, Wiik, Carin, *Grycksbo från forntid till nytid*, Falun, 1996

Personhistoria/Muntligt information

Per-Erik Björklund

Anna-Lisa Johansson

Stefan Carlsson

Emelie Nykvist

Karin Elofsson

www.dalarnasmuseum.se

Postadress

Box 22, 791 21 Falun

E-adress

info@dalarnasmuseum.se

Telefon, växel

023-666 55 00